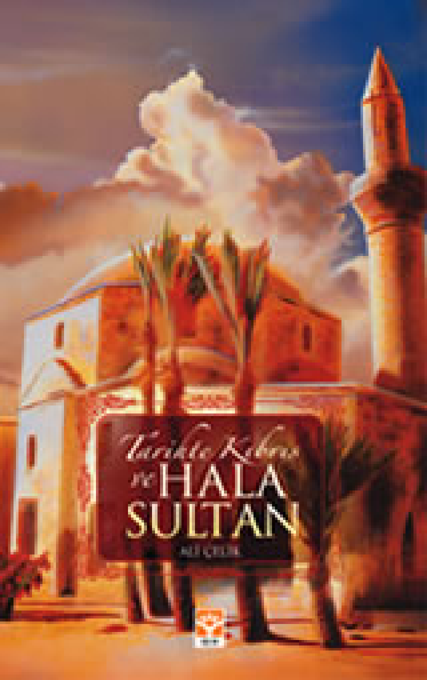

Tarihte Kıbrıs
ve HALA
SULTAN
ALİ ÇELİK

Tarihte Kıbrıs

ve HALA SULTAN

Doç. Dr. Ali ÇELİK

1957 Kütahya Merkez Ahiler köyünde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Kütahya'da, yüksek öğrenimini İzmir Yüksek İslâm Enstitüsünde 1979 yılında tamamladı. 1987 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Hadis Anabilim Dalında yüksek lisans;1994 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Hadis Anabilim Dalında doktorasını tamamladı. 2000 yılında aynı anabilim dalında doçent oldu. 1994–1999 yılları arasında Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğretim üyesi olarak çalıştı. Hâlen Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Evli ve iki çocuk babasıdır. Yayınlanmış yirmiyi aşkın ilmî makale ile çalışma alanı ile ilgili kitapları bulunmaktadır.

Yayınlanmış Eserleri:

- İslâm'ın Kabul ve Reddettiği Halk İnançları, Beyan Yay. İst, 1995
- Hz. Peygamber'in Hadislerinde Fitne, Çağlayan yay. İzmir, 1996
- Kavram ve Mâhiyet Olarak Sünnet ve Bid'at, Beyan Yay. İst, 1997
- Anadolu'da Halkın Hadis Bilgisi ve Bilgi Kaynakları, Eskişehir, 2000
- Ahmet er-Rûmî el-Akhisârî'nin Bid'at Risâlesi, Eskişehir, 2000
- Peygamberimizin Ramazan Günlüğü, Beyan Yay. İst, 2003

Tarihte Kıbrıs ve HALA SULTAN

ALİ ÇELİK

IŞIK
YAYINLARI

TARİHTE KIBRIS ve HALA SULTAN

Editör
Fatih AKÇE

Kapak
Engin ÇİFTÇİ

İllüstrasyon
Cömert DOĞRU

Mizanpaj
Murat DOĞAN

ISBN
975-278-154-3

Yayın Numarası
408

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası / İZMİR Tel: (0232) 252 20 96
Temmuz 2005

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Alayköşkü Cad. No: 12 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (0212) 519 39 33   Faks: (0212) 519 39 01

Işık Yayınları
Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88   Faks: (0216) 318 52 20
www.isikyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖNSÖZ

Yüksek teknoloji, hızlı iletişim ve sınırsız enformasyon, dünyayı küçük bir köy hâline getirmiş, etkileşim artmış, toplumların hayatında değişim ve dönüşüm hız kazanmıştır. Bu değişim, bir taraftan hâkim kültürlerin kendi değerlerini, çeşitli şekillerde takdim etmek suretiyle, onları diğer toplumlara empoze etmelerine imkân verirken, diğer taraftan kültürel bilinci zayıf olan toplumlarda, sahip oldukları değerlerin aşınmasına, kaybolmasına ve nihayet toplumun bir kimlik bunalımına düşmesine; bunun sonucu olarak da hâkim kültürlerin etki alanına girmelerine zemin hazırlamaktadır. Böyle durumlarda toplumun ona kimlik kazandıran temel dinamiklerinin canlı tutulması, aşındırılıp yok edilmesine izin verilmemesi gerekir. Bu, değişime direnmek değil; kendi değerleriyle gelişip değişmeyi hedeflemek, yabancı kültürlerin etki alanına girmeyerek kendi varlığını koruma mücadelesidir. Zira şu bir gerçektir ki toplumlar ancak kendi değerleriyle varoluşlarını devam ettirebilirler.

Kıbrıs, medyanın bize tanıttığı gibi sadece kumarhaneleri ve lüks eğlence yerleri ile meşhur bir yer değil; bilakis her karış toprağı mana kokan, vakıf eserleriyle imar edilmiş, şehitlerimizin kanları, mazlum insanlarımızın gözyaşlarıyla sulanmış bir yavru vatandır. Aynı zamanda Kıbrıs, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) mucizelerinin birinin tahakkuk ettiği yerdir. Müslümanların ilk deniz zaferi, Kıbrıs'ın fethiyle gerçekleşmiştir. Bu savaşta, Hz. Peygamber'in baba tarafından yakını olması hasebiyle Hala Sultan diye bilinen bir

hanım sahabî, bu topraklarda; Larnaka sahillerinde şehit düşmüş ve orada defnedilmiştir, bugün mahzun olsa da…

Kitabımızı hazırlama düşüncesi, bir Kutlu Doğum etkinliği akabinde olmuştur. Diyanet İşleri Başkanlığı Kıbrıs Din Müşavirliği[1] tarafından, 2001 Yılı Kutlu Doğum Etkinlikleri çerçevesinde, "Müslümanların İlk Deniz Seferi: Kıbrıs'ın Fethi ve Hala Sultan 'Ümmü Haram Binti Milhan' (r.a.)" konulu bir konferans vermek üzere davet edildim. Konferans konum "Hala Sultan" olmasına rağmen onun kabrini, Güney Kıbrıs'ta Larnaka'da bulunması sebebiyle görme imkânım olmadı. Fakat onun manevi atmosferi -tüm olumsuzluklara rağmen- Kıbrıslı Müslümanların gönlünde hâlâ hissedilmekte ve onunla ilgili rivayetler dillerde dolaşmaktadır.

Bu seyahatimiz esnasında Kuzey Kıbrıs'ta tarihi çok eskilere dayanan pek çok mimarî yapının yanında, özellikle Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında Girne'de şehit düşen harekât komutanı Şehit Albay İbrahim Karaoğlanoğlu adına yaptırılmış şehitlik abidesi ile Girne Şehitliği ve Lefkoşa Şehitliği bizleri oldukça etkilemişti. O şehitlikler, aynı duygu ve aynı heyecan içinde, daha hayatının baharında şehitlik mertebesine ulaşmış, yan yana yatan Müslüman Türk gençlerinin tarihe sığmayan ama o küçücük toprak parçasına sığmış makberiydi... Her bir şehidin mezar taşına ismi, sınıfı, şehit olduğu tarih ile memleketi yazılmış, künyesi tespit edilemeyenlerin mezar taşında ise o heybetli, ihtişamlı ve gizemli duruşuyla mana yüklü tek kelime "Meçhul" yazılmış. Bu adsız kahramanlar, kıbleye müteveccih yüzleriyle sanki tarihe not düşmüşlerdi. Burada söylenmesi gereken bir başka şey de şudur: Bizim kültürümüzde fetihler, ezan okunarak duyurulur ve onun anısına bir cami inşa olunur. Ezan okunması, bir barış çağrısı; cami inşa edilmesi de sanki bir

1 Müşavir Sayın Çetin Karaman. Bu etkinliklerde benimle beraber görev alan iki değerli müftü vardı: İçel İl Müftüsü Mazhar Bilgin ve Zeytinburnu İlçe Müftüsü Abdullah Cihangir. 5-6/06/2001 tarihleri arasında Lefkoşa Atatürk Kültür Merkezi ile Magosa Doğu Akdeniz Üniversitesi -Mavi Salon'da müftü beyler genel olarak Hz. Peygamber'in ahlâkî güzelliklerinden ve getirdiği mesaja yönelik konuşmalar yaptılar, ben de yukarıda zikredilen konferansı verdim.

barış anıtıdır. İşte bize bu duyguları derinliğine yaşatan bir güzel mimarî yapı da Girne Şehitliği'nin hemen yakınındaki Nurettin Ersin Paşa Camii olup, 20 Temmuz 1974'te yapılan Kıbrıs Barış Harekâtında ilk çıkartmanın yapıldığı bölgede inşa edilmiştir. O, bu özelliğiyle barışın sembolüdür.

Bu küçük çalışmamız, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Kıbrıs, coğrafi ve tarihî konumu itibariyle genel olarak tanıtılmış. Birinci bölümde, Müslümanlarda denizcilik ve deniz seferleri, Hz. Peygamber (s.a.s.) dönemi, Hulefa-ı Raşidin dönemleri kısaca anlatılmıştır. İkinci bölümde Kıbrıs'ın fethine işaret ettiği kabul edilen Hala Sultan / Ümmü Haram binti Milhan (r.a.) tarafından nakledilen hadis-i şerif ve onun değerlendirilmesi, Hala Sultan'ın Hz. Peygamber (s.a.s.) ile olan yakınlık derecesi incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise Müslümanların İlk Deniz Zaferi: Kıbrıs'ın Fethi, Hala Sultan'ın Larnaka kıyılarında şehit düşmesi, Osmanlılar dönemi ve sonrasında Kıbrıs ve Kıbrıs'taki manevi ve kültürel değerler ele alınmıştır.

Doç. Dr. Ali ÇELİK
Temmuz 2005, Eskişehir

KISALTMALAR

A.Ç:	Yazarın İsminin Kısaltılmış Şekli.
a.g.e.:	Adı Geçen Eser
a.g.m.:	Adı Geçen Makale
Bkz:	Bakınız
Bas.:	Baskı
DİA:	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
D.G.B.İ.T.:	Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi
Göst. Yer:	Gösterilen Yer.
h.:	Hicrî
İ.A.:	İslâm Ansiklopedisi (MEB)
m.:	Miladi
mad.:	Maddesi
M.Ö.:	Milattan Önce
M.S.:	Milattan Sonra
nşr.:	Neşir
ö.:	Ölümü
(r.a.):	Radiyallahu Anh
s.:	Sayfa
S.A:	Sahabîler Ansiklopedisi
(s.a.s.):	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
thk.:	Tahkik eden
trc.:	Tercüme
trs.:	Tarihsiz
vb.:	ve benzeri
vd.:	ve devamı

GİRİŞ

KIBRIS'IN COĞRAFİ DURUMU VE TARİHÇESİNE KISA BİR BAKIŞ

a) "Kıbrıs" Kelimesinin Menşei:

Kıbrıs ismi M.Ö. 1500'e doğru, Mısır kitabelerinde "Isj" şeklinde yazılmış daha sonra "Alaşia" şeklini almış, kadim İbranî kaynaklarında "Kıttim" olarak kaydedilmiştir. Yunancada "Kypros" adına ilk defa Homeros'ta rastlanır.[2]

b) Kıbrıs'ın Coğrafi Konumu:

Doğu Akdeniz'de 34 derece 33 dakika- 35 derece 41 dakika kuzey paralelleri ile 32 derece 17 dakika -34 derece 35 dakika doğu meridyenleri arasında yer alır. Sicilya (25.710 km²) ve Sardunya (24.090 km²) adalarından sonra Akdeniz'in 3. büyük adasıdır. Yüzölçümü 9.251 km²,[3] en uç noktaları arasındaki uzunluk doğu-batı doğrultusunda 224 km'ye, kuzey-güney doğrultusunda 96 km'ye ulaşır. Kıyılarının toplam uzunluğu 780 km'dir.

Kıbrıs'ın tava biçimli görünümü jeolojik oluşumların sonucunda ortaya çıkan topografik yapısından kaynaklanmaktadır.[4] Ortada geniş bir ovayla birbirinden ayrılan ve doğu-batı doğrultusunda uzanan iki dağ sırasından oluşur. Kıbrıs'ın kuzeyinde, kıyıya çok

---

2 Darkot, Besim, *İ.A.*, "Kıbrıs" mad. VI, 673

3 Gürsoy, Cevat R., "Kıbrıs'ın Coğrafî Konumu", Kıbrıs ve Türkler, Ankara, 1964, s.7

4 *Ana Britannica*, 1986-1994, İstanbul, XVIII, 433

yakın uzanan ve beş tepeli görünümünden dolayı Beşparmak (Pentadaktylos) Dağları olarak da bilinen Girne Dağları yer alır. Kıyıya paralel olarak 160 km. boyunca uzanan bu dağlar, Akdeniz'in doğu kesimindeki büyük Alp-Himalaya zincirinin en güney ucunu oluşturur. Beşparmak Dağları'nın Selvili Tepe zirvesi, en yüksek noktasıdır. Bu dağların güneyinde, batıda Güzelyurt Körfezi'nden (Omorfo Körfezi), doğuda Gazi Magosa Körfezi'ne kadar alçak bir düzlük yer alır. Buraya Meserya Ovası ya da İçova/ Orta çukurluk adı verilir. Güneydeki Karlıdağ (Troodos Dağları) eskiden Avrasya, Afrika ve Arabistan ana karalarını ayıran Tetis adlı derin okyanusun dibindeki volkanik kayalardan oluşur. Bu sıradağ, adanın batı kıyısının yakınından, güneydoğu kıyısının yaklaşık 19 km. uzağındaki Stravrovuni Tepesi'ne (689 m.) kadar 80 km. boyunca uzanır. Sıradağların en yüksek noktası olan Olympos Dağı 1981 metre rakıma ulaşır. Kıbrıs'ın güneydoğusunda, önemli yerleşmelerin kurulduğu ovalık bir alan uzanır.[5]

Coğrafi olarak en yakın olduğu ülke Türkiye'dir. Kıbrıs, Türkiye ana karasından kopmuş bir parçadır. Mersin Anamur Burnu ile Kıbrıs'ın Kormatiki Burnu arası 65 km'dir. Önemli bir akarsuyu yoktur. Akdeniz iklimi hüküm sürmektedir. Kıbrıs'ın bütün önemli ırmakları, adanın güneyini kaplayan Troodos Dağları'ndan doğar. En önemlisi Kanlı Dere (Pedieos) doğu doğrultusunda akarak Magosa Körfezi'ne ulaşır. Öbür sulardan Karyoti Irmağı, Güzelyurt Körfezi'ne, Kuris Irmağı ise güneyde Episkopi Körfezi'ne dökülür. Kıbrıs'ta Akdeniz bitki türlerinden narenciye bitkileri yaygındır. Isı ortalaması ocak ayında 10º C, temmuzda da 26º C kadardır. Maden olarak bakır ve krom bulunan Kıbrıs'ta ayrıca bağcılık, zeytin ve zeytinyağı üretimi yapılmaktadır.

Kıbrıs Rum kesiminin alanı 5551 km^2'dir. Başkenti Güney Lefkoşa (Nikosia), başlıca limanları Limasol, Larnaka ve Baf'tır. Rum kesiminde 528.000 Ortodoks Rum, 1000 civarında Müslüman Türk, 5000 civarında Ortodoks Gregoryen Ermeni, 4000 civarında

---

5 G*elişim Hachette*, VI, 2347

Katolik Marunî Arap, 9000 civarında İngilizce konuşan Protestan levanten yaşamaktadır.

Türklerin yaşadığı Kuzey Kıbrıs'ta 200.000 civarında Türk ve 10.000'e yakın Ortodoks Rum yaşamaktadır. Başkenti Lefkoşa; başlıca limanları Gazi Magosa ve Girne'dir. Gelir kaynakları arasında narenciye üretimi ve turizm başta gelmektedir.[6]

Kıbrıs toprağının Anadolu toprağı olması ve iklim şartları bakımından da Anadolu'nun orta ve güney sahillerinin iklimine benzemesi sebebi ile bitki ve hayvan topluluğu bakımından da Türkiye'ye benzemektedir.

c) Kıbrıs'ın Tarihçesi

Kıbrıs tarih boyunca çeşitli milletlerin ve uygarlıkların hâkimiyeti altına girmiştir. Bunu kronolojik olarak şöyle sıralayabiliriz:

M.Ö. 1450 - 320'de Mısırlılar
M.Ö. 1320 - 1265'te Hititliler
M.Ö. 1265 - 1000'de yine Mısırlılar
M.Ö. 1000 - 709'da Fenikeliler
M.Ö. 709 - 669'da Asurlular
M.Ö. 669 - 588 Bağımsız Krallıklar
M.Ö. 588 - 525'de yine Mısırlılar
M.Ö. 525 - 333'de Persler (İranlılar)
M.Ö. 333 - 305'de Makedonyalılar
M.Ö. 305 - 59'da yine Mısırlılar (Photomeler Devri)
M.Ö. 59 - M.S. 395'de Romalılar
M.S. 395 - 1191'de Bizanslılar
M.S. 1191 - 1192'de Haçlı Seferleri
M.S. 1192 - 1498'de yine Bizanslılar
M.S. 1498 - 1570'de Venedikliler
M.S. 1571 - 1878 Osmanlılar[7]

6 http://www.turan.tc/kktc/kibris2.htm

7 Kıbrıs'ın Fethi; Hazırlayan: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Ankara, 1986, s.1

Kıbrıs'ın tarihine ışık tutacak Yontma Taş devrine ait kalıntılar şimdiye kadar bulunamamıştır. Yapılan kazılarda elde edilen kalıntılar, Cilalı Taş devrine (M.Ö. 5800-2600) yılları arasına aittir. Bu kalıntılar, Güney Anadolu'daki kalıntılara çok benzemektedir.

Kazıların sonucunda Kıbrıs'ta ortaya çıkarılan ve Neolitik (Cilalı Taş) dönem kültürünün gelişmiş kanıtlarını veren, günümüzden en az 6 bin yıl öncesinde Anadolu'dan gelerek Kıbrıs'ı iskân eden Türklerin, gelişmiş bir uygarlığa sahip olduğu görülmektedir. Akdeniz havzasının en ilginç topluluğunu meydana getirdiği ve özetle Kıbrıs'ın ilk halkı olma şerefinin bu Anadolu çıkışlı kavme ait olduğu artık belgelerle kanıtlanmış bulunmaktadır. Buna, Türklere karşı antipatisiyle tanınmış Yunanlı Tarihçi Dr. Achille Emıllıanıdes bile katılmak durumunda kalarak "Histoire de Chype" adlı eserinde "Kıbrıs'ın ilk sakinleri muhtemelen Anadolu kıyılarından gelip Kıbrıs'a yerleşmişlerdi. Bu insanlar âdet ve davranışlarını da birlikte getirmişlerdi." demektedir.[8]

Doğu Akdeniz Üniversitesi (DAÜ) Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü tarafından Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölüm Başkanı Yrd. Doç. Dr. Müge Şevketoğlu başkanlığında, Yeni Zelanda'dan Kanada'ya kadar 7 farklı ülkeden gelen bilim adamlarının eş güdümü ile toplanan 30 kişilik ekip, Kıbrıs ile Anadolu arasındaki ilişkilerin 10 bin yıllık tarihini aydınlatmak amacıyla Tatlısu, Çiftlikdüzü Arkeolojik Kazısı'nı 1996 yılında başlattılar.

Arkeolojik kazıların yürütüldüğü Tatlısu Köyü, Girne'den Karpaz Yarımadası'na giderken kuzeybatı kıyılarında bir saat süren yolun sonunda bulunmaktadır. Söz konusu köyün yerleşim yeri olarak seçilmesinin nedeni, orta çağlarda sıkça karşılaşılan korsan saldırılarından korunmaktır.

Neolitik döneme ait ve bin yıl öncesinin kalıntılarını taşıyan en eski parçaların bulunduğu kazıda elde edilen, günümüzden 10 bin yıl öncesine ait olan volkanik cam obsidyen, Kıbrıs'taki ilk yerleşiklerin Anadolu'dan gelmiş olabileceğini gösteriyor. Kıbrıs'ın

8 http://www.mfd.gov.nc.tr/kibris%20tarihcesi.htm

doğal yapısında bulunmayan, Anadolu'da özellikle Kapadokya Bölgesi'nde[9] yaygın olarak bulunan doğal cam, bu devirlerde kesici alet olarak kullanılıyordu. Çiftlikdüzü Mevkii'nden kuzeye doğru bakıldığında Anadolu'nun güneyine uzanan Toros Dağları açık seçik görülebilmektedir.[10]

Roma İmparatoru Teodosius, M.S. 395 tarihinde Roma İmparatorluğu'nu Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayırdı. Kıbrıs, coğrafi konumu icabı Doğu yani Bizans İmparatorluğu'na bağlandı. Bu devirde Kıbrıs, müstakil bir idareye sahip değildi. Antakya merkezine bağlı 15 vilayetten biri idi. Bizanslılar devrinde Kıbrıs'ta Hristiyanlık çok yayıldı ve Ortodoks Kilisesi tesis edildi.

Kıbrıs, Müslümanlar tarafından M.S. 647'de fethedildikten sonra, haraç vergisine bağlandı. Kıbrıs'a Müslümanlar tarafından 24 sefer yapılmıştır. Kıbrıs, M.S. 964 tarihinde İmparator Nikephoros Phocas tarafından zapt edildi ve bu suretle tekrar Bizans hâkimiyetine girdi.

Kıbrıs, muhtelif aralıklarla İngilizler, Cenevizliler, Memlûklar, Venedikliler ve 1570 yılından 1878 yılına kadar tam 308 yıl Osmanlıların hâkimiyetinde kalmıştır. Daha sonra Berlin Antlaşması gereği geçici olarak İngiliz idaresine bırakılmış ise de İngilizler bir müddet sonra adayı resen işgal etmişlerdi. 1923 yılında Lozan Antlaşması'nın 16 ve 20. maddeleri ile İngiltere'ye ilhakı resmen tanınmış bulunan Kıbrıs'ta 1925'ten 19 Şubat 1959'a kadar, Rumların adayı Yunanistan'a bağlama çabalarına rağmen İngiliz tacına bağlı bir sömürge statüsü uygulanmıştır.

Kıbrıs, 1570 yılından 1878 yılına kadar 308 yıl Osmanlı Devleti'nin idaresi altında kalmış, 1877 senesinde Ruslarla başlayan savaşların Osmanlı Devleti'nin aleyhine sonuçlanması sonucu Ayastefanos

---

9 *Kapadokya Bölgesi:* Orta Anadolu'nun güneydoğusundan doğuya doğru uzanan antik bölge, bugünkü Kırşehir, Nevşehir, Aksaray, Niğde, Kayseri, Yozgat ve Malatya illerinin tümünü içine alır. Günümüzde Kapadokya adı yalnızca Ürgüp -Göreme yöresi için kullanılmaktadır.

10 http://community.webshots.com/s/image2/1/57/60/46115760MjXZAd_fs.jpg

Antlaşması'nın imzalanması Osmanlı Devleti'ni güç duruma sokmuş, ülke hızla toprak kaybetmeye başlamıştır. Daha sonra Ayastefanos Antlaşması'nın Türkler lehine tadil edilmesi amacıyla yapılan Berlin Antlaşması gereği Kıbrıs, İngiltere'nin askerî desteğini almak düşüncesiyle hükümranlık hakkı baki kalmak şartıyla İngilizlere terk edilmiştir. (12 Temmuz 1878) Nihayet 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması'yla İngiltere'nin Kıbrıs üzerindeki hükümranlık hukuku tanındı ve Berlin Antlaşması'nın (1878) feshi kabul edildi. Kıbrıs'ın gerek İngiltere'ye gerekse Yunanistan'a ilhakı konusu devamlı gündemde tutulmuştur.

"Kıbrıs, Yunanistan'ın Megalo İdea ülküsü içinde yer aldığı için II. Dünya Savaşı sonrası sömürgeci devletlerin sömürgelerini terk etmeye başlaması üzerine Yunanistan, Kıbrıs'ı istedi ve Yunanistan ele geçirdiği Türk topraklarındaki Türklere baskıyı arttırarak göçe zorladı. Türkiye bu duruma karşı çıktı. Üstelik Kıbrıs coğrafi olarak Yunanistan'a çok uzak fakat Anadolu'nun yanı başındaydı. Ayrıca İskenderun Körfezi'nden kopan bir kara parçasıydı. Türkiye'nin güvenliği ile ilgili bir konumdaydı. Yunanistan'ın Kıbrıs'ı ele geçirmesi hâlinde Türkiye batıdan ve güneyden Yunan kuşatması altına girmiş olacak ve Türkiye'nin Akdeniz ve Ege'ye açılması mümkün olmayacaktı. 1959 Londra ve 1960 Zürih Antlaşmaları'yla Adnan Menderes hükümetinin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, İngiltere'nin hakemliğinde Türkiye'nin Kıbrıs'ta "Garantör (Söz Sahibi) Devlet" olduğunu İngiltere ve Yunanistan'a kabul ettirdi. Böylece Rumların Kıbrıs'taki Türkleri yok etmesi önlendiği gibi 16.08.1960'da Kıbrıs Rum-Türk Cumhuriyeti ilan edildi."[11]

Bu dönemde her ne pahasına olursa olsun Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhak etmeyi düşünen Rum yöneticileri, Kıbrıs'taki Türklere zulmettiler. Nihayet 20 Temmuz 1974'te Türkiye Cumhuriyeti tarafından Kıbrıs'taki Türkleri korumak amacıyla Barış Harekâtı düzenlenerek Türkler içinde bulundukları kötü durumdan kurtarıldılar.

---

11 http://www.turan.tc/kktc/kibris2.htm

Daha sonra 13 Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti[12], 1984 yılında da bağımsız Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kuruldu.

d) Dinler Açısından Kıbrıs'ın Tarihî Seyri

Hristiyanlık:

Milattan sonra 46 tarihinde Paulus[13] ve Barnabas[14] adında iki Hristiyan, Salamis şehrine (Kıbrıs'ta antik kent. Kıbrıs'ın doğu kıyısında bugünkü Gazi Magosa'nın kuzeyinde yer alır.) geldiler. Bundan sonra Baf'a giden bu iki Hristiyan, Sergius Paulus'a Hristiyan dinini kabul ettirdiler. Bu suretle Kıbrıs bir Hristiyan tarafından idare edilen ilk memleket oldu. Barnabas bir müddet sonra memleketi olan Salamis'e döndüğünde Yahudiler tarafından öldürüldü.[15]

Yahudilerin İsyanı:

Bu zamanda Kıbrıs'ta pek çok Yahudi vardı. M.S. 115 tarihinde Artemion adlı birinin idaresinde Romalılara karşı isyan ettiler ve birçok Kıbrıslıyı öldürdüler ve Salamis şehrini kısmen tahrip ettiler. İsyan, M.S. 116-117 tarihinde Lucius komutasında Kıbrıs'a

---

12 Alasya, Halil Fikret; *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'da Türk Eserleri*; Türk Kültürü Araş tırma Enstitüsü Yayınları, no: 49, Ankara, 1977, 2. Bas. s. 109-182 (özetle)

13 Paulus: Asıl adı Tarsuslu Paul, Tarsus'ta doğmuş, M.S. 67'de Roma'da ölmüştür. Hristiyanlığın bir dünya dinine dönüşmesinde belirleyici katkıda bulunan önemli bir kişi. Önceleri koyu bir Yahudi iken, İsa Mesih'in gaipten kendisine seslendiğini ve bu yeni dine inandığını belirterek Kudüs'e gitmiş, orada havariler tarafından şüpheyle karşılanmış, ancak Barnaba onun hakkında hüsn-ü şehadette bulunmuştur. Paulus'un, İncil'in yaklaşık üçte birini oluşturan mektupları günümüze ulaşmış en eski Hristiyan metinleridir. Bu metinler aynı zamanda Hristiyan ilahiyatının temellerini oluşturur. İncil'deki Resullerin İşleri kitabının da yarıdan çoğu Paulus'un etkinliklerini aktarır. (Cilacı, Osman; *DİA*, V, 76; *Ana Britanica*, XXV, 130)

14 Barnabas: Levi soyundan Kıbrıslı bir Yahudi ailesine mensuptur. Asıl adı Yusuf'tur. Barnaba adı kendisine sonradan havariler tarafından verilmiş olup bu adın aslının Aramîce'de "Peygamber oğlu" anlamına gelen barnebuah olduğu belirtilmektedir. Hristiyanlığın ilk döneminde önemli bir rol oynamış, bu sebeble Luka tarafından "Ruhulkudüs ve iman dolu iyi bir adam" (Resullerin İşleri, 11/24) olarak tavsif edilmiştir. (Cilacı, a.g.m.)

15 Alasya, H. Fikret, *Tarihte Kıbrıs*, Türk Kültürü Derneği Genel Merkezi Yayınları, Ankara, Basım Yeri: Ulus Ofset Tesisleri, 43, Lefkoşa, KKTC, 1988, s. 9

sevk edilen Roma ordusu tarafından bastırıldı ve senatonun emri ile Yahudiler Kıbrıs'tan sürüldü. Asırlar sonra dahi Kıbrıs'a hiçbir Yahudi giremedi. Kazazede olan bir gemiden Kıbrıs'a çıkan Yahudiler bile öldürüldü. Bunun bir neticesi olarak Kıbrıs'ta Hristiyanlık yayıldı.[16]

Müslümanlık:

Kıbrıs'ın, Bizanslıların idaresinde bulunduğu tarihte, Arap Yarımadası'nda İslâm Devleti kuruldu. Kısa zamanda kuvvetlenerek yarımadayı hâkimiyeti altına alan İslâm Devleti, Akdeniz'e de çıktı. 632 tarihinde Hz. Ebu Bekir (r.a.) Larnaka'yı (Kitiyon) fethetti. Fakat bu tarihte Müslümanların donanması bulunmadığından fütuhat ancak geçici bir fütuhat oldu. 638 tarihinde Şam, Antakya, Kudüs ve bütün Suriye, Filistin ve Mısır, İslâm Devleti'nin hâkimiyeti altına girdi. Suriye ve Mısır donanmalarını elde eden İslâm Devleti, Doğu Akdeniz'de hâkimiyet tesisine muvaffak oldu. İşte bunun neticesi olarak Halife Hz. Osman zamanında Şam valisi bulunan Muaviye, 647 tarihinde büyük bir donanma ile Kıbrıs'a sefer yaptı. Sefer sonunda Kıbrıs, vergiye bağlanılarak geri dönüldü. Bu sefer sırasında Ubade bin Samit'in eşi ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) akrabalarından olan (Hala Sultan olarak bilinen) Ümmü Haram binti Milhan, Larnaka'da şehit düştü. Sonradan Osmanlılar döneminde bir cami ve türbe yapılarak Hala Sultan ziyaretgâh hâline getirildi.[17] İleride bu konuda geniş bilgi verilecektir.

---

16 Alasya, a.g.e., s. 9

17 Alasya, a.g.e., (1977 baskısı) s. 109-182 (özetle)

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜSLÜMANLARDA DENİZCİLİK VE DENİZ SAVAŞLARI

"Deniz" kelimesi, Arapça'da "Bahr" kelimesiyle ifade edilir. İbn Manzur, "Lisânu'l-Arab" adlı eserinde, "Bahr" kelimesinin etimolojik kökenini verirken şu ifadeyi kullanır: İster tuzlu olsun ister tatlı olsun çok olan suya "Bahr" denir. Derinlik ve genişliğinden dolayı bu isim verilmiştir. "Bahr" kelimesi yarmak anlamındadır. Yeri/karayı yarmasından dolayı bu isim verilmiştir. Araplar, devenin kulağını uzunlamasına ikiye yararlar, ona "Bahîra" derler.[18]

Cahiliye devrinde ticaretle meşgul olan Mekkeliler, denizcilikle ilgilenmediler. Göçebe hayatı yaşayan bedevîler, denizcilik kültürüne pek fazla sahip değillerdi. Esasen yarımadanın küçük bir bölümünde gemi yapımı için gerekli malzeme bulunabiliyordu. Bununla beraber Güney ve Doğu Arabistanlı denizciler, Hindistan, Çin ve Doğu Afrika sahillerine ulaşabiliyorlardı. Miladi 414'te Seylan'ı ziyaret eden Çinli seyyah Fa-man burada Arap tacirlerle karşılaştığını yazar.[19]

Müslümanlarda denizcilik ve deniz savaşları konusuna girmeden önce, İslâm'ın iki temel kaynağı Kur'an-ı Kerim ve hadislerde konunun nasıl ele alındığını ana hatlarıyla görelim.

---

18 İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, Dâru's-sadr, Beyrut, trs., IV, 41, 43
19 Bozkurt, N., *DİA*, IV, 496, "Bahriye" mad.

Kur'an-ı Kerim ve hadislerde denize, Cenab-ı Hakkın deniz vasıtasıyla insanlara sunduğu nimetlere oldukça geniş yer verilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de denizle ilgili kırktan fazla ayet vardır. Bütün bu ayetlerde, uçsuz bucaksız denize, dağlar misali büyük dalgalara, denizden çıkarılan inci-mercan gibi deniz ürünlerine dikkat çekilerek Allah'ın yüce kudretine, insanlara verdiği sonsuz rahmete işaret edilmektedir. Bu ayetlerden bazıları şöyledir:

"*Deniz avı yapmak ve onu yemek size helal kılındı ki hem size hem de yolcu olanlarınıza faydalı olsun.*"[20]

***

"*(Kullarım!) Rabbiniz, lütfuna nail olmanız için denizde gemileri sizin için yüzdürendir. Doğrusu O, sizin için çok merhametlidir.*"[21]

***

"*Denizde dağlar gibi akıp giden (gemiler) de O'nun varlığının delillerindendir.*"[22]

***

"*Denizde yüce dağlar gibi yükselen gemiler de O'nundur.*"[23]

***

"*Göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde, insanlara yararlı şeylerle denizde süzülen gemilerde, Allah'ın gökten indirip yeri ölümünden sonra diriltti̇ği suda, her türlü canlıyı orada yaymasında, rüzgârları ve yerle gök arasında emre amade duran bulutları döndürmesinde, düşünen kimseler için deliller vardır.*"[24]

***

"*Gemilerin denizde Allah'ın lütfu ile yürüdüğünü görmez misin? Allah böylece size varlığının delillerini gösterir. Bunlarda, çok sabırlı ve çok şükreden kimselerin hepsine dersler vardır.*"[25]

---

20 Maide, 5/96
21 İsra, 17/66
22 Şura, 42/ 32
23 Rahman, 55/24
24 Bakara, 2/164
25 Lokman, 31/31

***

"*Onu yalanladılar; biz de onu ve gemide beraberinde olanları kurtardık, ayetlerimizi yalan sayanları suda boğduk, çünkü onlar kör bir milletti.*"[26]

***

"*Sizi karada ve denizde yürüten Allah'tır. Bulunduğunuz gemi, içindekileri güzel bir rüzgârla götürürken yolcular neşelenirler; bir fırtına çıkıp da onları her taraftan dalgaların sardığı ve çepeçevre kuşatıldıklarını sandıkları anda ise Allah'ın dinine sarılarak "Bizi bu tehlikeden kurtarırsan and olsun ki şükredenlerden oluruz." diye O'na yalvarırlar.*"[27]

***

"*Emri gereğince denizde yüzmek üzere gemileri, lütfedip verdiği rızkı aramanız için denizi buyruğunuz altına veren Allah'tır, belki artık şükredersiniz.*"[28]

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) de deniz, deniz ürünleri, deniz yolculuğu ve deniz savaşları konularında hadisleri bulunmaktadır. Bunlardan birkaçı şöyledir:

Ebu Hüreyre (r.a.) anlatıyor:

Bir adam[29] Resulullah'a (s.a.s.) gelip:

"Ey Allah'ın Resulü, biz gemiye binip beraberimizde az bir su alabiliyoruz. Abdestlerimizi bu su ile alsak susuz kalacağız. Deniz suyu ile abdest alabilir miyiz?" diye sordu. Resulullah (s.a.s.):

"Evet, denizin suyu temiz, meytesi de helaldir." cevabını verdi.[30]

Burada yanlış anlaşılmaya meydan verilmemesi için şu fıkhî değerlendirmeyi ifade etmek uygun olacaktır:

---

26 Araf, 7/64

27 Yunus, 10/22

28 Casiye, 45/12

29 (Ahmed bin Hanbel, Hâkim ve Beyhakî tarafından tahric edilen bir rivayette bu sorunun balıkçılar tarafından sorulduğunu ifade eder. İ.Canan, *Hadis Ansiklopedisi,* X, 315)

30 *Muvatta,* Taharet, 12; *Ebu Davud,* Taharet, 41;*Tirmizi,* Taharet, 52; *Nesaî,* Miyah, 5

Balık dışındaki deniz ürünlerinin yenip yenmeyeceği konusunda İslâm bilginleri ihtilaf etmişlerdir. Hanefî âlimlerine göre balık dışındaki deniz ürünlerini yemek caiz değildir.[31]

Hanefîlere göre suda yaşayan hayvanlardan yalnız balık helal, kurbağa dâhil diğer tüm deniz hayvanları haramdır. Malikîlere göre deniz domuzu hariç bütün deniz hayvanları helaldir. Şafiîlerde ise deniz hayvanlarından tabiatları gereği pis olanlar haram, temiz olanlar helaldir.

Hastalık sonucu kendiliğinden veya zehirlenerek ölen deniz hayvanları yenmez. Bunun dışında taş, sopa gibi maddelerle darbe sonucu veya havasız, susuz kalma neticesinde ölenler helaldir. Kara hayvanlarında kanın akıtılması şart olduğu hâlde, su hayvanlarında boğazlama veya yaralama gibi bir kan akıtma şartı aranmaz.

***

"*Bir deniz savaşı, on kara savaşına bedeldir. Deniz savaşında başı dönen, yüce Allah katında kan içinde kıvranan kimse gibidir.*"[32]

***

Sahabeden Ebu Ümame şöyle nakleder:

Ben Nebi'yi (s.a.s.) şöyle söylerken işittim:

"*Deniz şehidi, iki kara savaşı şehidine bedeldir. Deniz savaşında başı dönen, yüce Allah katında kan içinde kıvranan kimse gibidir. Denizin iki dalgası arasında mesafeyi kateden kimse de Allah'a ibadet yolunda dünyayı baştanbaşa kateden kimse gibidir. Şüphesiz Allah, kulları alma görevini ölüm meleğine (Azrail'e) vermiştir. Ancak deniz şehitlerinin ruhlarını bizzat Allah kendisi alır...*"[33]

***

---

31 Ebu Bekir el-Cessas, Ahmed bin Ali er-Razî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, (thk. Muhammed Sadık el-Kahavî), Daru ihyai't-türasi'l-Arabî, Beyrut,1405, I, 133; Ebussuud, Muhammed bin Muhammed, *İrşad u Akli's-Selîm ilâ Mezâya el-Kur'ani'l-Kerîm*, Daru ihyai't-türasi'l-Arabî, Beyrut, III, 81; Canan, İ., a.g.e., X, 316

32 *İbn Mâce*, Cihad, 10 *Muvatta*, Taharet, 12; *Ebu Davud*, Taharet, 41; *Tirmizi*, Taharet, 52; *Nesaî*, Miyah, 5

33 *İbn Mâce*, Cihad, göst. yer.

Ebu Davud'un Sünen'inde Ümmü Haram'dan naklettiği hadis şöyledir:

"*Denizde başı dönüp kusan kimseye bir şehit sevabı; boğulan kimseye ise iki şehit sevabı vardır.*"[34]

Ayrıca hemen bütün "Kütüb-ü Sitte" müelliflerinin naklettiği ve daha sonra üzerinde genişçe duracağımız Kıbrıs'ın fethine işaret eden Ümmü Haram binti Milhan'dan nakledilen hadisini de burada zikredebiliriz. Naklettiğimiz bu hadisler, zahirinden de anlaşılacağı üzere daha çok mecaz yollu ve teşvik edici üslubu içermektedir. Hadis külliyatında deniz ve denizcilikle ilgili daha pek çok hadis bulunmaktadır.

a) Hz. Peygamber (s.a.s.) Dönemi

İslâm dini, miladi yedinci asırda Arap Yarımadası'nın Mekke şehrinde ortaya çıkmış, on üç yıl süren çileli bir dönem geçirdikten sonra Medine'de merkezî bir devlet hüviyetine ulaşmıştır. "Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonra temelini attığı İslâm Devleti, ilk kuruluş ve toparlanma yıllarından sonra davetin, yarımadanın diğer bölgelerine de yayılması merhale merhale gerçekleşti. On yıllık Medine devresinin yaklaşık üçte ikisini, Kureyş ve diğer düşman kabilelerin tecavüzkârane emellerine karşı verilen bir mücadele devresi olarak kabul edersek, bu devrede elde edilen başarı ve özellikle Mekke'nin fethi üzerine, kalan çok kısa zaman zarfında da bütün yarımadanın İslâm'a inkıyat ettiğini görüyoruz."[35] Muhammed Hamidullah, Hz. Peygamber (s.a.s.) dönemindeki İslâm coğrafyası hakkında şu tespitte bulunur:

"Onun devleti, küçük bir şehir devletinin kimi caddelerinden ibaret olarak başlamış, -başlangıçta şehrin tamamı O'na katılmamıştı- ortalama olarak günde 830 km^2'lik bir oranla genişlemiş ve on yıl süren siyasi çalışmadan sonra, son nefesini verdiği sırada 3 milyon

---

34 *Ebu Davud*, Cihad, 9

35 Sandıkçı, Kemal, *İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadis*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları İlmî Eserler: 56, Ankara, 1991, s. 3-4

km^2'den fazla bir alana yayılmıştı. Bu alan Rusya hariç, Avrupa büyüklüğünde ve o zaman üzerinde milyonlarca insanın yaşadığı bir alandır..."[36]

İslâm'ın yayılış tarihinde kara fetihlerinin önemi kadar deniz yolu ile yapılan fetih hareketlerinin de önemi büyüktür. Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde fetih amacına yönelik bir deniz seferi olmamış ise de deniz ve denizcilik konusunda gerek Kur'an ayetlerinde gerekse hadislerde Müslümanlar teşvik edilmiş, denizin her türlü nimetlerinden faydalanmaları, böylece Allah'a olan inançlarını daha da pekiştirmeleri istenmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.s.) deniz seferlerinin fazileti,[37] orada şehit düşenlerin dereceleri[38] hakkında hadisleri varit olmuştur.

Hz. Peygamber döneminde gerek askerî gerekse sivil amaçlı deniz seferleri yapıldığını biliyoruz. Müslümanların iştirak ettiği sivil amaçlı ilk deniz yolculuğu, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) nübüvvetinin beşinci yılındaki (615) Habeşistan'a hicret sırasında olmuştur. Müşriklerin zulüm ve işkenceleri, Müslümanlar için tahammül edilemez bir hâle gelince, Resulullah (s.a.s.), güçsüz ve himayesiz Müslümanları baskılardan kurtarmak için Habeşistan'a hicret etmelerine karar verdi ve Müslümanları Kızıldeniz üzerinden Habeşistan'a yolladı. Habeşistan'a hicret iki merhalede gerçekleşti. Birinci hicrete (M.S. 615) katılanlar, on bir erkek ve dördü kadın olmak üzere on beş kişiydi.[39] Kafile başkanı Osman bin

---

36 Muhammed Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları* (Trc. Salih Tuğ), İstanbul, 2002, s. 12-13

37 "*Bir deniz savaşının on kara savaşına denk olduğu*" hakkında, bkz: *İbn Mâce*, Cihad, l; *Dârimi*, Cihad, 28

38 "*Bir deniz şehidinin iki kara şehidine denk olduğu*" hakkında bkz: *İbn Mâce*, Cihad, 10

39 Birinci Habeşistan Hicretine Katılan Müslümanlar:
İbn Hişam'ın İbn İshak'a dayanarak kaydettiği ilk muhacirlerin listesi şöyledir:

1. Hz. Osman bin Affan
2. Hz. Rukıyye binti Muhammed (Hz. Osman'ın hanımı)
3. Ebu Huzeyfe binti Utbe bin Rabia
4. Hz. Sehle binti Süheyl bin Amr (Hz. Huzeyfe'nin hanımı)
5. Hz. Zübeyr bin Avvam

Maz'un[40] idi. Bu kafilede Hz. Osman ve eşi olan (Peygamberimizin kızı) Rukiye de bulunmaktaydı. İkinci hicret, ilk hicretten birkaç ay sonra olmuştur. Bu hicrete katılanlar, sekseni erkek ve biri kadın olmak üzere seksen bir kişiydi. Kadın sahabî Ebu Süfyan'ın kızı Ümmü Habibe'ydi.[41]

---

6. Hz. Mus'ab bin Umeyr
7. Hz. Abdurrahman bin Avf
8. Hz. Ebu Seleme bin Abdilesed
9. Hz. Ümmü Seleme (Hz. Ebu Seleme'nin hanımı)
10. Hz. Osman bin Maz'un
11. Hz. Amir bin Rabia el-Anzî
12. Hz. Leyla binti Ebu Hamse (Hz. Amir'in hanımı)
13. Hz. Ebu Sabre bin Ebu Ruhm
14. Hz. Süheyl bin Beyda
15. Hz. Abdullah bin Mesud

(Süheylî, *er-Ravdu'l-Unf*, Dâru'l-fikir, Beyrut, 1409/1989, II, 69-70; Mevdudî, *Hz. Peygamber'in Hayatı*, Trc. Ahmed Asrar, İstanbul, 1985, III, 245

40 Osman bin Maz'un: Resulullah (s.a.s.) Dâru'l-Erkam'ın evinde iken daha İslâm'ı alenî olarak davete başlamadan önce Müslüman olmuştur. O, İslâm'dan önce "hanîf" olarak bilinen kimselerdendi. Zahidane bir hayat yaşıyordu. Ağzına Müslüman olmadan önce de bir damla şarap koymamıştı. Müşriklerin baskılarına dayanamamış, Habeşistan'a hicret eden ilk kafilenin içinde yer almıştı. Daha sonra Medine'ye hicret izni çıkınca oraya hicret etti. Hicretten 30 ay kadar sonra Medine'de vefat etti. Kendisi Medine'de muhacirlerden ilk vefat eden sahabîdir. (İbn Sa'd, *Tabakatü'l-Kübra*, (nşr. İhsan Abbas), Beyrut, 1388/1968, III, 393 vd.)

41 Ümmü Habibe: Asıl adı Ramle'dir. Ebu Süfyan'ın kızı ve Muaviye'nin kız kardeşidir. Annesi ise, Hz. Osman'ın halası Safiyye binti As idi. İlk Müslümanlardandı. Kocası da kendisi gibi ilk Müslüman olan Ubeydullah bin Cahş idi. O sırada henüz babası ve annesi de Müslüman değillerdi. Üstelik babası Ebu Süfyan müşriklerin reislerindendi. İnancından dolayı dayanılmaz işkencelere maruz kaldı ve kocası ile birlikte ikinci Habeşistan hicretine katıldı. Orada bir müddet sonra kocası Ubeydullah bin Cahş, irtidat ederek Hristiyanlığa geçti ve bu konuda hanımına da baskı yapmasına rağmen Ümmü Habibe bunu kabul etmedi ve kocasından ayrıldı. Gurbette çocuğuyla birlikte yapayalnız kalmış, çok sıkıntılı günler geçiriyordu. Peygamberimiz (s.a.s.), inancı uğruna bu kadar zorluklara tahammül eden Ümmü Habibe'yi hem korumak hem de teselli edip mükâfatlandırmak için onu nikâhına almak istedi. Bu isteğini bildiren bir mektubu Necaşî'ye gönderdi. Necaşî, durumu Ümmü Habibe'ye arz etti.

Daha sonra oradaki Müslümanları topladı, onlara bir konuşma yaptı ve onların huzurunda Peygamberimiz (s.a.s.) adına 400 altın mehir verdi. Sonra Ümmü Habibe'nin velisi Halid bin Said de bir konuşma yaptı. Ümmü Habibe'yi Peygamberimize nikâhladığını bildirdi. Daha sonra da muhacirlerin yol hazırlıklarını tamamlayıp, onları gemilere bindirerek Medine'ye gönderdi. Peygamberimizle (s.a.s.) geçirdiği üç yıl içerisinde O'na muhabbet gösteren ve bir dediğini iki etmeyen Ümmü Habibe Validemiz, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefatından sonra on iki yıl daha yaşamış, hicrî 44 yılında kardeşi Muaviye'nin hilafeti zamanında vefat etmiştir. (İbn Sa'd, a.g.e., VIII, 96-100)

Hicret kafilesine kocası Ubeydullah bin Cahş'la birlikte o da katılmıştır. Kafile başkanı ise, Ebu Talib'in oğlu Cafer'di.[42]

Hicretin yedinci senesinde Resulullah (s.a.s.), Amr bin Umeyye'yi elçi olarak Necaşî'ye göndermiş, Habeşistan'da bulunan muhacirler, Necaşî tarafından iki gemi ile Medine'ye gönderilmişlerdi.[43] Bu dönüş Hayber'in fethinden sonra idi. Peygamberimiz (s.a.s.), gelenler arasında Cafer bin Ebî Talib'i görünce, onun alnından öpüp, kucaklayıp bağrına basarak şöyle söylediği nakledilir:

"Hangisine sevineceğimi bilmiyorum, Hayber'in fethine mi sevineyim yoksa Cafer'in gelişine mi?"[44]

Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde askerî amaçlı ilk deniz seferi ise hicrî 9 yılının Rebiyülevvel ayında (Temmuz 630), Habeşlilerden bir grubun gemilerle Mekke yakınlarındaki Şuaybe sahiline kadar geldikleri haber alınınca, Resulullah'ın (s.a.s.), Alkame bin Mücezziz bin el-Aver el-Kinanî el-Müdlicî'yi (ö. 20/641)[45] 300 kişilik bir müfrezeye kumandan tayin ederek Habeşlilerin üzerine göndermesidir. "Seriyyetü'l-Ensarî" veya "Seriyyetü Alkame bin Mücezziz" diye anılan bu ilk deniz seferine katılan mücahitler denize açıldılarsa da Habeşlileri bulamayarak geri dönmüşlerdi.[46]

Bir başka deniz seferi ise Mute Savaşı (8/629) sırasında, Hz. Peygamber'in (s.a.s.), Eş'ar kabilesine mensup bir sahabînin başkanlığındaki bir heyeti gemiyle Eyle (Akabe Limanı) yöresine göndermesidir. Resul-ü Ekrem'in (s.a.s.) bununla İslâm ordusunu deniz

---

42 *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul, 1992, I, 212

43 Köksal, M. Asım, *İslâm Tarihi*, İstanbul, 1976, VII, 241

44 Hâkim, el-*Müstedrek*, Riyad, tsz. III, 211

45 Alkame bin Mücezziz bin el-Aver el-Kinanî el-Müdlicî (ö. 20/641): Hicretin dokuzuncu yılında Habeşlilerden bir grubun gemilerle Mekke yakınındaki Şuaybe sahiline kadar geldiği haber alınınca, Hz. Peygamber (s.a.s.) Alkame'yi 300 kişilik bir müfrezeye kumandan tayin ederek Habeşlilerin üzerine gönderdi. Seriyyetü'l-Ensarî veya Seriyyetü Alkame bin Mücezziz diye anılan bu ilk deniz seferine katılan mücahitler denize açıldılarsa da Habeşlileri bulamayarak geri döndüler. Hicretin yirminci yılında Halife Hz. Ömer Habeşistan'a göndereceği askerî birliğin başına Alkame'yi geçirdi. Fakat Alkame çıkan bir fırtınada askeriyle birlikte boğularak şehit oldu. Bu olaydan sonra Halife deniz yoluyla sefer düzenlememeye karar verdi. (Başaran, S., *DİA*, II, 467-468 "Alkame b. Mücezziz" mad.)

46 İbn Sa'd, a.g.e., II, 163; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahabe*, Beyrut, 1328, II; 505–506; *DİA*, II, 467

yoluyla takviye ettiği anlaşılmaktadır.[47] Philip Hitti, İslâm deniz kuvvetlerinin oluşumunun, Bizans örneğinin bir taklidi mahiyetinde oluşundan söz ederek şu bilgiyi verir:

"Her bir savaş birimi her iki yanda da yirmi beşer kürekçisi olan bir çektirmeden oluşuyordu. Her kürek başında iki çekici bulunuyordu ki bir gemide yüz veya daha fazla sayıdaki bu kürekçiler silahlandırılmışlardı. Fakat savaş için yetiştirilmiş ayrı leventler yukarı güverteye yerleştirilirlerdi."[48]

O seneler, henüz bir deniz kuvvetleri kumandanlığından yahut deniz harp filolarından bahsetmemiz çok erkendir, fakat Müslümanların kumandası altında deniz nakil vasıtalarının o devirde bile mevcudiyetinden söz edildiğini görüyoruz.[49]

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefatından sonra da aynı heyecan içinde İslâm'ı tebliğ ve fetih hareketleri devam etmiş; Hz. Ebu Bekir (r.a.) döneminde Irak ve Suriye; Hz. Ömer (r.a.) döneminde Mısır ve İran bölgesine yapılan fetih hareketleri hedefine ulaşmış, fethedilen bu yerler Hz. Osman (r.a.) döneminde artık kesin olarak Müslümanların yerleşme bölgesi hâline getirilmiştir. Ayrıca bu bölgelerde Kûfe[50], Basra[51], Fustat[52] gibi yeni yerleşim merkezleri kurulmuştur.

---

47 Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi* (Trc. Salih Tuğ), İstanbul, 1980, 296; *Hz. Peygamber'in Savaşları*, (Trc. Salih Tuğ) İstanbul, 2002, s. 253–254

48 Hitti, P., *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi* (Trc. Salih Tuğ), İstanbul, 1989, II, 357

49 Hamidullah, a.g.e., 295–296

50 Kûfe: Sa'd bin Vakkas'ın gerçekleştirdiği fetihten sonra Hz. Ömer rapor getiren elçilerin yüzünde hastalık belirtileri olduğunu gördü, sebebini sordu ve iklim değişikliğinden ileri geldiğini öğrendi. Bunun üzerine Sa'd'dan Müslümanların yaşamaları için elverişli bölgeler bulup yeni yerleşim merkezleri kurulmasını istedi. Bu işe, Selman ve Huzeyfe'nin memur edilmesini istedi. Kurulacak yeni şehirlerin, başkentle ulaşım kolaylığına dikkat edilmesi için de gerekli ikazda bulundu. Arada deniz olmamasını istedi. Selman-ı Farisî ile Huzeyfe, Kûfe'yi inşa ettiler (*D.G.B.İ.T.*, II, 81)

51 Basra: Bağdat'ın 420 km. güneydoğusunda, Dicle ile Fırat nehirlerinin birleştiği noktanın 50 km. güneybatısında yer alır. Hz. Ömer dönemindeki fetihler sırasında Utbe bin Gazvan tarafından h. 14/635 yılında geçici bir ordugâh olarak seçilen Hureybe, bölgenin fethinde bir üs olarak kullanıldı. İki yıl sonra Irak'ın fethi tamamlanınca ordugâh olarak seçilen sahada Hz. Ömer'in emriyle Utbe bin Gazvan, bugünkü Basra'dan yaklaşık 25 km. uzaklıktaki eski Basra'nın temellerini attı. (*DİA*, V, 109 "Basra" mad.)

52 Fustat: İskenderiye yakınlarında Amr bin el-As tarafından h. 21/642'de tesis edilmiştir. Şehrin kuruluşu bir çadırla başladığı için, Fustat adını almıştır. Arapça'da "çadır" anlamına gelmektedir. (*D.G.B.İ.T*, II, 106)

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ashabından pek çoğu, fethedilen bölgelere çeşitli görevlerle gitmişler, daha sonra orada ikamet etmeyi tercih etmişlerdir. Orada bulundukları sırada boş durmamışlar, İslâm'ı tebliğ ve irşat etme görevlerinde bulunarak aynı zamanda bu bölgelerin İslâmlaşması yönünde büyük hizmetlerde bulunmuşlardır.

Mesela bu bölgelere giden sahabeden bazıları şunlardır:

Suriye Bölgesinde,

Şam'da:

Bilal bin Rabah el-Habeşî (ö. 20/641)
Ebu'd-Derda (ö. 32/652)
Ebu Zer'i Gıfarî (ö. 32/652)
Muaviye bin Ebu Süfyan (ö. 60/680)
Üsame bin Zeyd (ö. 54/674)
Ukbe bin Amir el-Cühenî (ö. 58/678)
Avf bin Malik el-Eşca'î (ö. 73/692)
Vasıle bin el-Eskâ (ö. 85/704)

Humus'ta:

Ubade bin Samit (ö. 34/654)
Ebu Ümame el-Bahilî (ö. 81/700)
Sevban bin Bucdud (ö. 54/674)
El-Mikdad bin Ma'dîkerib (ö. 87/706)

Filistin'de:

Muaz bin Cebel (ö. 18/639)
Şeddad bin Evs (ö. 58/677)

Irak Bölgesinde,

Basra'da:

Enes bin Malik (ö. 93/712)
Ebu Musa el-Eş'arî (ö. 44/665)
İmran bin el-Husayn (ö. 52/672)

El-Muğîre bin Şu'be (ö. 50/670)
Nüfeyl bin el-Haris (ö. 51/671)
Semüre bin Cündüb (ö. 60/679)

Kûfe'de:

Abdullah bin Mesud (ö. 32/652)
Hz. Ali (ö. 40/661)
Sa'd bin Ebî Vakkas (ö. 55/675)
Ammar bin Yasir (ö. 37/657)
Selman-ı Farisî (ö. 36/656)
Bera bin Azib (ö. 44/665)
Adiy bin Hatem (ö. 68/687)
Zeyd bin Erkam (ö. 66/685)[53]

b) Halifeler Dönemi

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefatından sonra halife olan Hz. Ebu Bekir'in (r.a.) hilafet görevi (11-13/632-634) yılları arasında iki yıl, üç ay, on gün sürmüştür. Onun hilafeti döneminde başta irtidat (dinden dönme) hareketleriyle mücadele olmak üzere daha çok dâhilî düzenin sağlanması yönünde gayretler sarf edilmiştir. Ayrıca fetih hareketleri de ihmal edilmemiş, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sahabîlerinden Halid bin Velid (ö. 21/642)[54] komutasındaki orduyu Irak bölgesine sevk etmiştir. Ebu Ubeyde bin el-Cerrah komutasındaki

53 Bu konudaki geniş bilgi için bakınız: Sandıkçı, Kemal; *İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadis*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İlmî Eserler: 56, Ankara, 1991

54 Halid bin Velid (ö. 21/642): Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Seyfullah unvanını verdiği meşhur kumandan sahabe. Hicretten 35–39 yıl kadar önce Mekke'de doğmuştur. Soyu, yedinci göbek dedesi Mürre'de Hz. Peygamber'in (s.a.s.) soyu ile birleşir. Umretü'l-kaza için Hz. Peygamber'le birlikte Mekke'ye gelen kardeşi Velid bin Velid, Halid'i bulamayınca kendisine verilmek üzere bir mektup bıraktı. Daha sonra kardeşinin mektubunu okuyunca Müslüman olmaya karar veren Halid bin Velid, Osman bin Talha ve Amr bin el-As ile birlikte 1 Safer 8/31 Mayıs 629 tarihinde Medine'ye gitti. Mescid-i Nebevî'de Hz. Peygamber'in huzurunda kelime-i şehadet getirerek Müslüman oldu. Hz. Ömer döneminde Humus'ta veba salgınından vefat etmiştir. Kabri Humus'tadır. Hz. Peygamber'den (s.a.s.) on sekiz hadis rivayet etmiştir. (*DİA*, XV, 289–291)

orduyu da Suriye bölgesine sevk etmiştir. Halid bin Velid'in, Irak'ta hicrî 12 yılının Muharrem ayından (miladi 633) itibaren Safer 13 Mart 634'e kadar on dört ay süren bu harekâtı, onun kahramanlığını en iyi gösteren savaşlara sahne olmuştur. Irak'ta kesin zafer kazanan Halid bin Velid, halifenin emriyle Suriye bölgesindeki fethi tamamlamak üzere bu bölgeye gönderilmiştir. Onun katılmasıyla İslâm ordusu büyük bir kuvvet hâline gelmişti. Ordu kumandanları kendi aralarında haberleşerek Yermûk'u savaş alanı olarak seçtiler. Bu görüşleri, Hz. Ebu Bekir tarafından da onaylanmıştı. O da aynı yeri savaş alanı olarak işaret ediyor, ayrıca her komutana kendi birliğine ayrı ayrı namaz kıldırmasını emrediyordu. Yermûk'te İslâm askerleri, yüce bir sabır ve sebat imtihanı verdiler. Aralarında Hz. Peygamber'le (s.a.s.) yan yana savaşmış İkrime de vardı. Halid bin Velid, sabah gün doğarken yarasının sarılması için İkrime'nin yanına geldi. İkrime, başını Halid'in dizine koydu; diğer dizine de İkrime'nin oğlu Amr uzandı. Her ikisi de yaralıydılar. Halid, onların başlarını sıvazladı, yaralarını sardı. Yaralıların sayısı oldukça fazlaydı. Şehit sayısı üç bini bulmuştu. Bu savaşta Müslüman kadınlar da geri hizmetlerde cansiperane çalıştılar. Bizans ordusunun ağır yenilgisini haber alan Heraklius, bulunduğu yeri terk ederek Konstantiniyye'ye sığınmak için uzaklaşıyordu. Suriye topraklarını Bizans topraklarına bağlayan bölgeyi geçince, Suriye topraklarına üzüntü ile bakarak ve onlara veda ederek şöyle dediği nakledilir:

"*Sana selam olsun ey Suriye, düşman için burası ne güzel belde!*"[55]

Yermûk'te Müslümanların, Bizans ordusuna karşı kazandığı kesin zafere, İslâm fetih hareketinde önemli bir dönüm noktası olarak itibar edilir. Suriye fütuhatı bütün heyecanıyla devam ediyordu. Ecnadeyn'de düşman ağır mağlubiyete uğratılmış, arkasından da Şam muhasara edilmişti. Muhasara devam ederken Halife Hz. Ebu Bekir'in vefat haberi gelmiştir. (21 Cemaziyülahir 13/22 Ağustos 634)

55 Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân* (thk. Dr. Selahaddin Müncid) Birinci kısım, Kâhire, 1956

Hz. Ebu Bekir döneminde fetih hareketleri tamamen kara harekâtı şeklinde olup, deniz seferlerini gerektirecek bir harekât yapılmamıştır. Savaş devam ederken Halid bin Velid, Medine'den Hz. Ebu Bekir'in vefat ettiğini, yerine Hz. Ömer'in halife seçildiğini haber almıştı.Hz. Ömer, Halid'i görevden alıp, yerine Ebu Ubeyde'yi[56] başkomutan tayin ettiğini bir mesajla bildirmişti. Halid, ordunun disiplini bozulmasın diye bu mesajı bir süre sakladı ve zafer kesinleştikten sonra açıkladı.

Hz. Ömer'in halifeliği (13-23/634-644) yılları arasında on yıl, altı ay sürmüştür. Hicrî 23 senesinin Zilhicce ayında (Ekim 644) Çarşamba günü aldığı hançer yarasından kurtulamayarak şehiden vefat etmiştir. Hz. Ömer dönemindeki fetih hareketleri: İran ve Irak bölgesi; Bizans ülkesi (Şam, Kudüs gibi) ve Mısır ve İskenderiye olmak üzere üç yönde devam etmiştir. Bu dönem içinde o, bir taraftan fetih hareketleriyle İslâm coğrafyasının sınırlarını genişletirken, diğer taraftan İslâm toplumunun yönetiminde Hz. Peygamber (s.a.s.) ve Hz. Ebu Bekir'i takip etmiş, yeni müesseselerin kurulmasına

---

56 Ebu Ubeyde bin Cerrah (ö. 18/639): Aşere-i Mübeşşereden olan kumandan sahabî. Hicretten kırk yıl önce Mekke'de doğmuştur. (583) Hz. Peygamber'in onuncu dedesi olan Fihr'de Resulullah ile soyları birleşir. Cahiliye döneminde Mekke'de okuma yazma bilen birkaç kişiden biriydi. İslâm'ın ilk günlerinde Hz. Ebu Bekir vasıtasıyla Müslüman olmuştur. 2. Habeşistan hicretine katılmıştır. Medine'ye hicretinde Hz. Peygamber onunla Sa'd bin Muaz'ı kardeş ilan etmiştir. Medine döneminde İslâmiyet'in tebliğ edilmesinde ve idarî işlerde önemli görevler almıştır. Hz. Peygamber'le birlikte bütün gazvelere katılmıştır. Bedir Gazvesi'nde, düşman saflarında olan babasını, özellikle kendisine hücum etmesi üzerine öldürmek zorunda kaldığı ve "*babaları, oğulları, kardeşleri veya akrabaları da olsa müminlerin, kâfirleri dost edinemeyeceğini*" belirten ayetin (el-Mücadele, 58/22) bundan dolayı nazil olduğu rivayet edilmektedir. (Taberanî, *Mu'cemu'l-Kebir*, I, 154–155). Hz. Ebu Bekir döneminde ilk zamanlar devletin maliye işlerini yürütmüş daha sonra da Suriye bölgesine gönderilen ordulara kumandan tayin edilmiştir. Hz. Ömer döneminde onun tarafından Halid bin Velid'in yerine başkumandan tayin edilmiş ve bu dönemde Dımaşk, Humus, Hama, Lazkiye, Halep, Antakya ve Kudüs başta olmak üzere Suriye bölgesindeki birçok şehrin fethi gerçekleştirildi. Gönderdiği birlikler Urfa ve Maraş'a kadar ilerlediler. Ebu Ubeyde, fethedilen yerleri, Hz. Ömer'in valisi olarak hayatının sonuna kadar idare etti. Vebadan vefat etmiştir. Bugün kabri, Vadi'l-Ürdün'de Gürülbilevne bölgesindeki Ebu Ubeyde köyünde bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerim'i ezberleyen sahabîlerden biri olan Ebu Ubeyde'den on beş hadis rivayet edilmiştir. (*DİA*, X, 249–250)

öncülük yapmış, her çağda İslâm yöneticilerine ışık tutacak prensipler getirmiştir.[57]

Böylece Hz. Ömer'in on yıllık halifelik döneminde, batıda Berka, Trablus; doğuda Horasan; güneyde Nûbe ve Basra Körfezi'nden; kuzeyde Azerbeycan ve Anadolu içlerine kadar olan memleketler İslâm topraklarına dâhil edilmiştir.[58]

Hz. Ömer döneminde de askerî amaçlı bir deniz seferine rastlanılmamaktadır. Her ne kadar Suriye valisi iken Muaviye, Kıbrıs'ın fethi için lazım gelen planları halifeye sunmuş ve müsaadesini istemişse de Hz. Ömer, İslâm ordularının Suriye ve İran harpleriyle meşguliyetini ileri sürmüş ve bu kuvvetlerden bir miktarının çekilerek orduyu zayıf düşürmenin doğru olmadığını belirterek Kıbrıs'ın fethini tasvip etmemişti. Muaviye buna rağmen, tasavvurundan vazgeçmemiş ve halifeyi ikna etmek için Humus'a yaptığı bir teftiş ziyaretinden döndükten sonra yazdığı mektupta:

"Kıbrıs bize o kadar yakındır ki Kıbrıs'ta öten horozların bile sesleri Humus köylerinde işitiliyor, müsaade buyurularsa sefain-i İslâm ile gidelim, fethedelim." diyordu. Hz. Ömer'in (r.a.), neredeyse kalbi bu işe yatacaktı, konuyu tahkik etmek üzere Mısır Valisi Amr bin el-As'a mektup yazarak deniz ve deniz seferi hakkında bilgi istedi. O, verdiği raporda deniz yolculuğunun risklerinden söz etmişti. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.): "Muhammed'i (s.a.s.) Hak din ile gönderen Allah'a yemin olsun ki tek bir Müslüman bana Bizans'ın burçlarından daha sevimlidir. Sakın ha kendi nefsin için insanları tehlikeye atma!" şeklinde bir mektupla Muaviye'ye cevap vererek, onun deniz seferine çıkmasına izin vermemiştir."[59]

---

57 D.G.B.İ.T. II, 63–107

58 Sandıkçı, a.g.e., s. 11

59 Taberî, Ebu Cafer Muhammed bin Cerir, *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Dâru'l-Kütüb'il-İlmiyye, birinci bas., Beyrut, 1407, II, 600-601; Belâzurî,Ahmed bin Yahya bin Cabir, *Fütuhu'l-Büldan*, Tahk. Rıdvan Muhammed Rıdvan, Daru'l-Kütübi'i-İlmiyye, Beyrut, 1403, s.157; Ebu'l-Fidâ İsmail bin Ömer bin Kesir el-Kuraşî, *el-Bidaye ve'n-Nihaye,* Mektebetü'l-Mearif, VII, 153; ayrıca bkz. Hüseyin Metin, *Kıbrıs Tarihine Toplu Bir Bakış*, Halkın Sesi Basımevi, Lefkoşa, Kıbrıs, 1959, s. 76 (Kıbrıs Müftülüğü Müsevvitliği Kütüphanesi/Lefkoşa)

Hz. Ömer'in bir deniz savaşına izin vermemesinin başlıca sebebi, Müslümanların henüz deniz savaşı yapabilecek bir güce ve donanmaya sahip olmamasıdır. Ayrıca, (20/641) yılında Alkame bin Mücezziz, Hz. Ömer tarafından deniz yoluyla Habeşistan'a gönderilmiş. Rivayete göre, fırtınaya yakalanıp askeriyle birlikte boğulmuştur. Bu olayın da Hz. Ömer'in deniz seferleriyle ilgili tutumunda etkili olduğu düşünülmektedir.[60]

Hz. Ömer'in şehadetini müteakiben, Hz. Osman halife seçilmiş (24/644); hilafeti (35/656) yılına kadar 12 yıl devam etmiştir. Hz. Osman döneminde de fetih hareketleri devam etmiş, İfrikıyye fethedilmiş (27/647), Tunus ve Kartaca'ya ulaşılmıştır. Hz. Osman döneminde İslâm Devleti'nin hâkimiyet sağladığı bölgeler, batıda Tunus; doğuda Horasan bölgesinde Merv; kuzeyde iseTiflis-Erzurum-Maraş hattına kadar genişlemişti.[61] Yapılan bu fetihlerle, Müslümanlar bazı deniz üslerini ele geçirmişler, birçok limana sahip olmuşlardı. Bunlar arasında Akabe, Beyrut, İskenderiyye, Sur ve Trablus gibi Akdeniz'e açılan önemli deniz üs ve limanlarını sayabiliriz.[62]

Şam ve Mısır'ın fethi, İslâm tarihinin bu merhalesinde Müslümanlar için savunma stratejisinde ani değişikliği de beraberinde getirdi. Bundan dolayı sahil şehirlerini fethettikten sonra, kuzeyde Antakya'dan, batıda Berka sahillerine kadar uzanan bir deniz savunmasının önemini hissettiler. Bu sadece düşmana karşı durmanın gerektirdiği bir durum değil, aynı zamanda denizcilik kültürü konusunda o bölgelerde yaşayan milletlerin idaresine halef olarak onların sahip oldukları denizcilik kültürüne de ulaşmış oldular.[63]

Hz. Osman'ın halife olması üzerine Suriye Valisi Muaviye bir donanma kurulması için ondan izin istedi. Yeni halife, Suriye valisinin ısrarlı isteklerine karşı koymayarak bir donanma meydana getirilmesi

---

60 *DİA*, IV, 496, "Bahriye" mad.

61 Sandıkçı, a.g.e., s. 12

62 Belâzurî, Ahmed bin Yahya bi Cabir bin Davud, *Fütûhu'l-Büldan*, (Trc. Mustafa Fayda), Ankara, 1987, s. 184

63 Dr. Ahmed Muhtar el-Ibadî, Dr.Seyyid Abdülaziz Salim, *Tarihu'l-Bahriyyei'l-İslâmiyye fî Havzı'l-Bahri'l-Ebyaz el-Mütevassıd,* Cüz 1, Beyrut, 1972, s. 13–14

hususunda gerekli izni verdi. Böylece ilk İslâm donanması kurulma imkânı buldu. Suriye sahil şehrinde meydana getirilen Müslüman donanmasının ilk hedefi Kıbrıs olmuştur.[64] İslâm tarihinin askerî amaçlı ilk deniz seferi 28/649'da yapılmış, bu sefer sonunda Kıbrıs fethedilmiş, 33/653 yılında ikinci bir sefer yapılmış ve bu ikinci seferde ada, yeniden fethedilmiştir. "Bu başarı, İslâm tarihinde kazanılan ilk deniz zaferi ve Kıbrıs ise İslâm Devleti'ne katılan ilk ada olmuştur."[65]

Kıbrıs'ın fethinden iki yıl sonra 655 yılında İslâm Devleti ile Bizans arasında ilk deniz savaşı cereyan etti. Suriye Valisi Muaviye artık İstanbul üzerine yürüme planları hazırlamaya başlamıştı. Nitekim böyle bir sefer başlangıcında Rum donanması ile Mısır Valisi Abdullah bin Sa'd bin Ebî Serh'in[66] donanması arasında Finike açıklarında Zâtü's-Savarî (Bizans donanmasındaki gemilerin direkleri âdeta bir orman görünümü verdiği için bu adla anılmıştır.) adı verilen savaş cereyan etmiştir. Bizans donanmasının üstün olmasına rağmen Müslümanlar, düşman gemileriyle kendi gemilerini birbirlerine bağlayarak hücuma geçmişler ve böylece alışkın olmadıkları deniz savaşını âdeta kara savaşı hâline dönüştürmüşler ve büyük zafer kazanmışlardı. Hz. Osman devrinde, bu suretle İslâm Devleti, denizde de büyük bir güce sahip olmuştu. Bu iki savaşta, Bizanslılardan ele geçenler ile Amr bin el-As[67]

64 *D.G.B.İ.T .,* II, 199

65 Hitti, Philip., a.g.e., I, 253

66 Abdullah bin Sa'd bin Ebî Serh (r.a.) (ö. 36/656–657): Sahabî, Mısır Valisi ve İfrikiye fatihi. Ne zaman Müslüman olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Hz. Ömer zamanında Amr bin el-As'la birlikte Mısır'ın fethine katıldı ve onun devrinde Saîd bölgesinde (Yukarı Mısır) valilik yaptı. Hz. Osman döneminde Mısır'ın genel valisi olarak tayin edildi ve İfrikiye'nin fethiyle görevlendirildi. (645 veya 647) Daha sonra Muaviye'nin Kıbrıs üzerine gönderdiği orduya yardımcı oldu. Hz. Osman'ın şehadeti sırasında ona yardımcı olmak üzere Mısır'dan ayrılmış fakat Medine'ye ulaşamadan şehadet haberini yolda almıştır. Tekrar Mısır'a dönmek istemişse de Mısır'ın idaresine ihtilalcilerden Muhammed bin Ebu Huzeyfe'nin el koymuş olması sebebiyle buna muvaffak olamamış, Askalan veya Remle'ye gitmiş ve orada vefat etmiştir. (*DİA*, I, 130–131)

67 Amr bin el-As (r.a.) (ö. 43/664):Ebu Abdullah (Ebu Muhammed) Amr bin el-As Mekke'de doğdu. Müslüman olmadan önce Mekke'nin ticaret ve siyaset hayatında önemli bir yeri vardı. Dış ülkelere yaptığı ticarî seyahatler sırasında Habeşistan hükümdarı Necaşî ile dost oldu. Bundan dolayı, Habeşistan'a hicret eden Müslümanlara sığınma hakkı tanınmayıp iade edilmeleri için Mekke şehir devleti adına elçi olarak Necaşî'ye gönderildi.

ve İbn Sa'd'ın (yani Abdullah bin Sa'd bin Ebî Serh'in) yaptırdığı gemilerden kuvvetli bir donanma hazırlandı.[68]

İslâmiyet'in ilk yıllarında bir donanma gücüne sahip olmayan Müslümanlar, deniz aşırı fütuhat yapma imkânlarını ancak Suriye, Filistin ve Mısır'ın fethinden sonra bulabilmişler, Suriye limanlarında kurulan tersanelerde inşa edilen donanma ve İskenderiye'de ele geçirilen donanma ile deniz gücünü kuvvetlendirmişlerdir.[69]

Hz. Osman'ın (r.a.) hilafetinin son yıllarına doğru özellikle Basra, Kûfe ve Mısır gibi şehir ve bölgelerde Abdullah ibn Sebe ve taraftarlarının kışkırtmasıyla yer yer isyan hareketleri başlamış, asiler daha sonra kendi aralarında organize olarak başkent Medine'ye yürümüşler ve halifenin evini muhasara altına almışlardı. Halife, yirmi iki gün süren muhasaranın sonunda Mısırlı Kinane bin Bişr isimli bir asi tarafından Kur'an okurken, hicretin 35. yılının Zilhicce ayının 19. günü / 20 Mayıs 656'da şehit edilmiştir.

Halife Osman'ın (r.a.) şehit edilmesinden sonra hilafet makamına Hz. Ali (r.a.) geçmiştir. Hz. Ali'nin halifeliği (35-40/656-661) yılları arasında toplam dört sene, dokuz ay sürmüştür. Hz. Osman (r.a.) döneminde başlayan ve onun şehadetiyle sonuçlanan iç karı-

---

Ebu Süfyan başkanlığındaki ticaret kafilesinde bulunduğundan Bedir Savaşı'na katılamadı. Uhud ve Hendek savaşlarında Kureyş ordusunun süvari birliklerini kumanda etti. Mekke'nin fethinden önce 1 Safer 8/31 Mayıs 629 tarihinde Müslüman oldu. Onun askerî ve siyasi kabiliyetini, bilgi ve cesaretini gören Hz. Peygamber (s.a.s.), *Zâtüsselâsil seriyyesi'*ne kumandan tayin etti. Daha sonra İslâmiyet'i tebliğ etmek ve vergi toplamak üzere Umman'a gönderildi. Hz. Peygamber (s.a.s.) vefat ettiği zaman o bu görevle Umman'da bulunuyordu. Hemen Medine'ye geldi. Hz. Ebu Bekir'in halife tayininde etkili bir konuşma yaptı. Hz. Ebu Bekir döneminde Güney Filistin'e gönderildi ve oranın fethinde büyük rolü oldu. Daha sonra *Yermûk*, *Ecnadeyn* savaşlarına katılmış, Hz. Ömer döneminde Filistin'i kesin olarak İslâm topraklarına katmış, Kudüs halkının şehri Hz. Ömer'e teslim etmesini sağlamıştır. Mısır'ın fethinde bulunmuş, bu fetihteki üstün başarısından dolayı "Mısır fatihi" olarak anılmıştır. Daha sonra Mısır'a vali tayin edilmiştir. Mısır'da askerî faaliyetler yanında idarî ve iktisadî düzenlemelerde de bulunan Amr bin el-As, Hz. Osman ve Hz. Ali dönemlerini de idrak etmiş, hakem olayında bizzat görev almıştır. Mısır Valiliği sırasında Hz. Ali'nin şehit edilmesinden üç yıl sonra bir ramazan bayramı günü doksan yaşını aşmış hâlde vefat etmiştir. (*DİA*, III, 79-80)

68 *D.G.B.İ.T.,* II, 199-200

69 Hüseyin Metin, a.g.e., s. 75

şıklıklar, Hz. Ali (r.a.) döneminde de tırmanarak devam etmiştir. Son derece zor şartlar altında geçirdiği bu hilafet döneminden sonra İbn Mülcem isimli bir haricî tarafından hançerlenmiş ve iki gün sonra hicrî 40 yılı Ramazan ayının 19. pazar günü (26 Ocak 661) şehiden vefat etmiştir.

Hz. Ali'nin hilafet dönemi iç karışıklıklarla geçmiştir. Bu dönemde, gerek kara gerekse deniz harekâtıyla ilgili bir fetih hareketinden bahsedilmemektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

HALA SULTAN VE PEYGAMBERİMİZ (S.A.S.)

a) "Hala Sultan" Ümmü Haram Binti Milhan (r.a.)

Yukarıda da kısaca temas edildiği gibi, Hz. Osman'ın (r.a.) halifeliği döneminde, Suriye Valisi Muaviye'nin, halifeden bir donanma kurulması için izin istemesi üzerine gerekli izin verilmiş ve böylece ilk İslâm donanması kurulma imkânı bulmuştu. Suriye sahil şehrinde meydana getirilen Müslüman donanmasının ilk hedefi Kıbrıs olmuştur.[70] İslâm tarihinin askerî amaçlı ilk deniz seferi (33/653) yapılmış[71], bu sefer sonunda Kıbrıs fethedilmiştir. "Bu başarı, İslâm tarihinde kazanılan ilk deniz zaferi ve Kıbrıs ise İslâm Devleti'ne katılan ilk ada olmuştur."[72]

Kıbrıs'ın Müslümanlar tarafından fethedilmesinin ayrı bir anlamı vardır.

1. Müslümanların yaptığı askerî amaçlı ilk deniz seferi sonucu fethedilmiş olması.

2. Bu savaşta Hz. Peygamber'in yakınlarından Ümmü Haram binti Milhan'ın (Hala Sultan) bu savaşa katılarak şehit olacağının Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından bizzat müjdelenmiş olması.

---

70 *D.G.B.İ.T .,* II, 199

71 Merhum Kâmil Miras, Kıbrıs'ın fethiyle ilgili olarak ilk deniz seferinden bahsederken bu seferin hicrî 28 tarihinde olduğunu belirtir: "*Vâkıdî* gibi birçok Siyer müelliflerinin beyanına göre, bu deniz seferi hicretin 28. senesinde vuku bulmuştur ki Hz. Osman'ın hilafeti zamanına müsadiftir." (*Tecrid-i Sarih Terc*. VIII, 339)

72 Hitti, Philip. a.g.e., I, 253

3. Hz. Peygamber'in Ümmü Haram binti Milhan hakkında söylemiş olduğu bu müjdenin gerçekleşmiş olması.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Kıbrıs'ın Fethini Müjdeleyen Hadisi:

Enes bin Malik bunu şöyle nakleder:

Resulullah (s.a.s.), teyzem Ümmü Haram'ın ziyaretine gelirdi de o kendisine yemek ikram ederdi. O sırada Ümmü Haram, Ubâde bin Sabit'in nikâhında idi. Yine bir gün Resulullah (s.a.s.) ziyarete geldi. Teyzem yemek ikram etti, Resulullah'ın başını tarayıp temizledi. Daha sonra Resulullah bir müddet istirahat etti (uyudu). Sonra gülümseyerek uyandı. Ümmü Haram dedi ki:

— Ya Resulallah! Seni güldüren nedir?

Resulullah (s.a.s.):

— Rüyamda bana ümmetimden bir kısım insanlar, şu (engin) deniz üstünde padişahların tahtlarına kuruldukları gibi, gemilere kemal-i ihtişamla binerek Allah yolunda deniz harbine giderken gösterildiler de ona gülüyorum, buyurdu.

Ümmü Haram dedi ki:

— Ya Resulallah! Benim de o deniz gazilerinden olmam için Allah'a dua buyursanız. Resulullah (s.a.s.) de dua buyurdu. Sonra başını yastığa koyarak bir müddet daha uyudu. Sonra yine gülümseyerek uyandı. Yine Ümmü Haram:

— Ya Resulallah! Seni ne güldürüyor, diye sordu.

Resulullah:

— Bu defa da ümmetimden bir kısmının padişahların tahtlarına kuruldukları gibi (kara nakil vasıtaları üstünde) debdebeli bir kafile hâlinde gazaya gittikleri gösterildi, buyurdu. Ümmü Haram:

— Ya Resulallah! Bunlar arasında da bir gazi olarak bulunmam için dua buyursanız, dedi.

Resulullah (s.a.s.):

— Hayır, sen birincilerden (deniz gazilerinden)sin, diye karşılık verdi.

Enes bin Malik diyor ki:

Hakikaten, Ümmü Haram, Muaviye bin Ebî Süfyan'ın (Şam Valiliği) zamanında ve onun kumandasında tertip edilen bu deniz gazasına iştirak etmiş ve denizden çıkarken bindirildiği hayvandan düşerek şehiden vefat etmiştir.[73]

b) Hadisin Tahrici ve Şerhi:

Tahriç:

Hadis, başta Kütüb-i Sitte olmak üzere diğer bazı muteber hadis kaynaklarından nakledilmiştir:

- Buharî, Sahih'inde Kitabu'l-Cihad'ın muhtelif bablarında değişik tariklerle Enes bin Malik'ten rivayetle nakletmiştir: 3, 8, 62; ayrıca Kitabu't-Tabîr (Rüya) 12'de ve İst'izân 41'de yine Enes bin Malik'ten gelen bir rivayeti nakletmektedir.
- Müslim, İmare, 160, 161, 162, Enes bin Malik'ten rivayetle nakletmiştir.
- Ebu Davud, Cihad, 10, Enes bin Malik'ten rivayetle nakletmiştir.
- Tirmizî, Cihad, 15, Enes bin Malik'ten rivayetle nakletmiştir. Tirmizî, hadis hakkında Hasen Sahih tabirini kullanmıştır.
- Nesaî, Cihad, 40, Enes bin Malik'ten rivayetle nakletmiştir.
- İbn Mâce, Cihad, 10, Enes bin Malik'ten rivayetle nakletmiştir.
- Muvatta, Cihad, 18, Enes bin Malik'ten rivayetle nakletmiştir.
- Müsned-i Ahmed, VI, 361, 423, Enes bin Malik'ten rivayetle nakletmiştir.

---

73 *Buharî*, Cihad, 3, 8, 62; Rüya, 12; İsti'zan, 41; Müslim, İmare, 160-161, 162; Ebu-*Davud*, Cihad, 10; *Tirmizi*, Cihad, 15; *Nesâî*, Cihad, 40; *İbn Mace*,Cihad, 40; *Muvatta*, Cihad, 18; *Müsned*, VI, 361, 423; İbn Hıbban, *Sahih*, X, 467-468; Aynî, *Umdetü'l-Kârî,* X, 869; krş *Tecrîd-i Sarih Terc*. VIII, 338-339; İbn Hacer el-Askalânî, e*l-İsabe,* IV, 441-442; İbn Abdilberr, *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashab* (el-İsâbe kenarında) IV, 443; Ebu Nuaym el-İsfehanî, *Hilyetü'l-Evliya*, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut, 1405 II, 62; Muhammed bin İbrahim bin İsmail Ebu Abdillah el-Buharî, *et-Târîhu's-Sağîr,* Daru'l-Va'yi-Mektebetü Dari't-Türas, (thk. Mahmud İbrahim Zayid), 1397/1977, Halep-Kâhire, I, 64

- İbn Hıbban, Sahih, (X, 467-468 thk. Şuayb el-Arnaud 3. Bask. 1418/1997) Kitabu's-Siyer Babu Fazlı'l-Cihad, ha. 4608 ve Kitabu't-Tarih bab 10, ha: 6667 (XV, 51-52)

Şuayb Arnaud, hadisle ilgili yapmış olduğu değerlendirmede şunları söyler:

"Hadisin isnadı Müslim'in şartlarına göre sahihtir, ricali ise sikâttır. (Güvenilir ravilerdir.)"[74]

Enes bin Malik'den gelen bu hadisi, Enes'in (r.a.) doğrudan Hz. Peygamber'den mi yoksa Ümmü Haram'dan mı rivayet ettiği konusunda ihtilaf vardır. Tirmizi hariç, Kütüb-i Sitte imamları bunu Hz. Enes'in Ümmü Haram'dan rivayet ettiğini belirtirler. Zira Ümmü Haram, Enes'in teyzesidir.[75]

Şerh:

Hadiste dikkat çeken husus, Hz. Peygamber'in ikinci rüyasını "Bu defa da ümmetimden bir kısmının padişahların tahtlarına kuruldukları gibi (kara nakil vasıtaları üstünde) debdebeli bir kafile hâlinde gazaya gittikleri gösterildi." şeklinde anlatması üzerine, Ümmü Haram'ın tekrar:

— Ya Resulallah! Bunlar arasında da bir gazi olarak bulunmam için dua buyursanız! diyerek Peygamberimizin (s.a.s.) duasını rica etmesi karşısında O'nun:

— Hayır, sen birincilerden (deniz gazilerinden)sin! diye karşılık vermesidir.

Yani, eğer Ümmü Haram ilk deniz seferine katılanlar arasında bulunacaklardan ise hadiste anlatılmak istenen ikinci sefer hangisidir? Bu konuda İslâm bilginleri farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. İbn Hacer (ö. h. 852) "Fethu'l-Bari" isimli eserinde Buharî'deki şu rivayete dikkat çekerek şöyle bir tespitte bulunur:

---

74 İbn Hıbban, *Sahih*, Kitabu's-Siyer: 4 Babu fazlı'l-Cihad, ha. 4608 nolu hadisin dipnotu. (X, 468) thk. Şuayb el-Arnaud, 3. Bask. 1418/1997

75 Ayni, X, 87

"Umeyr bin Esved el-Ansî şöyle rivayet etmiştir. Kendisi Ubade bin Samit'e gelmiş. Ubade o sırada Humus sahilinde kendisine ait bir binada oturuyormuş. Yanında eşi Ümmü Haram da bulunuyormuş. Ümmü Haram, Resulullah'dan (s.a.s.) şu hadisi bizzat duyduğunu nakletmiş:

Peygamberimiz (s.a.s.) :

— Ümmetimden denizde gaza eden ilk muharipler, cennete girmeyi hak etmişlerdir! buyurdu. Ümmü Haram da:

— Ya Resulallah ! Ben onların içinde miyim?

Resulullah (s.a.s.):

— Sen onların arasındasın, buyurdu. Bundan sonra Resulullah (s.a.s.) :

— Ümmetimin Kayser şehrine gaza eden ilk ordu fertleri için de mağfiret olunmak vardır! buyurdu. Ben de:

— Ben bunların içinde miyim, diye sordum. Resulullah (s.a.s.):

— Hayır! diye cevap verdi."[76]

İbn Hacer'in tespiti şöyledir: Birinci sefer Muaviye zamanındaki Kıbrıs Seferi, ikinci sefer ise İstanbul'u fethetmek için hicrî 52. yılda Yezid'in yaptığı savaştır. Bu savaşta Ebu Eyyub el-Ensarî şehit düşmüştür. O, kendisinin İstanbul surlarının kapısının yanında gömülmesini ve kabrinin belirsiz, dümdüz edilmesini vasiyet etmiş ve vasiyet de öylece yerine getirilmiştir.[77]

Hadis metninde geçen "Kayserin şehri" ifadesinden maksat ise Bizans'ın merkezi olan İstanbul olduğu bütün hadis şarihleri tarafından açıklanmıştır. Bu sefer de hicretin 50-52 yılları arasında ve Yezid bin Muaviye'nin yahut Süfyan bin Avn'ın kumandasında meydana gelmişti. İstanbul seferine iştirak eden askerin Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından övülmesinden dolayı bu sefere, İbn Ömer, İbn Abbas, İbn Zübeyr, Ebu Eyyub el-Ensarî gibi birçok sahabî katılmıştı.

---

76 Buharî, Cihad, 92

77 İbn Hacer, *Fethu'l-Bari bi Şerhi Sahihi'l-Buharî*, Beyrut, 1402, 2. Bas. VI, 78: XI, 63

Hatta Ebu Eyyub el-Ensarî'nin vefatı İstanbul surları yakınında vuku bulduğu için büyük sahabî oraya defnolunmuştur."[78]

İmam Nevevî, yaptığı değerlendirmede bu hadisin, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir mucizesinin gerçekleştiğine işaret ettiğini bildirmektedir.[79]

Hala Sultan'ı daha yakından tanımak için, Onun Hz. Peygamber (s.a.s.) ile olan yakınlık derecesini inceleyelim.

c) Hala Sultan'ın (Ümmü Haram) Peygamberimize Yakınlığı ve "Hala Sultan" Denilmesinin Sebebi

Hala Sultan Kimdir?

Hala Sultan olarak tanınan bu büyük insan, kadın sahabîlerden Ümmü Haram binti Milhan künyesiyle meşhur olup, tam ismi hakkında kesin bilgi bulunmamakla beraber, bazı kaynaklarda er-Rümeysâ[80] yahut el-Gumeysâ[81] olduğu ifade edilmiştir.

Babası: Milhan bin Halid

Annesi: Mulkiye binti Malik

Mensubiyeti: Hazreç kabilesinin Neccar koluna mensuptur.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) doğumundan evvel takriben miladi 561 yılında Medine'de doğmuş, hicretten sonra 28/647 senesinde Hz. Osman'ın (r.a.) hilafeti sırasında Şam Valisi Muaviye bin Ebî Süfyan'ın idaresinde Abdullah bin Kays komutasında Kıbrıs'ın fethi için yapılan deniz seferi sırasında Larnaka yakınlarında şehit olmuştur.

Ensar-ı kiram'ın büyüklerinden Enes bin Malik'in teyzesidir. Cahiliye döneminde Amr bin Kays ile evlenmiş, Müslüman olduktan

---

78 A. Naim, Kâmil Miras; Tecrid-i Sarih Terc. I, 135 vd.; Sofuoğlu, M., Sahihi Müslim ve Tercümesi, VI, 117-118 (dipnot)

79 Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahihi Müslim bin Haccac*, (Thk. Halil Me'mun Şiyhâ, Dâru'l-mârife, Beyrut, 1994/1414, XIII, 59–62

80 Ebu Hatim Muhammed bin İdris Ebu Muhammed er-Razî*, el-Cerhu ve't-Ta'dîl*, Dâru ihyau't-türasi'l-Arabî, Beyrut, 1271/1952, IX, 461

81 Şemsüddin Muhammed bin Ahmed ez-Zehebî*, el-Muktenâ fi Serdi'l-Künâ*, (thk. Muhammed Salih Abdilaziz el-Murad, Matbaatu'l-Camiati'l-İslâmiyye, el-Medinetü'l-Münevvere, 1408, II, 169

sonra kocası Müslüman olmayınca, ondan ayrılmıştır. Ondan Kays ve Abdullah adında iki oğlu olmuştur. Daha sonra yine Ensar'ın ileri gelenlerinden ve sahabenin büyüklerinden Ubade bin Samit[82] ile evlenmiştir. Ondan da Muhammed adında bir oğlu daha olmuştur.

Medine-i Münevvere'deki evini Resulullah (s.a.s.) zaman zaman ziyaret ederdi. O da Resulullah'a ikramda bulunur, hizmet etmekle şereflenirdi. Hz. Peygamber (s.a.s.) ona, bir deniz seferine katılacağı müjdesini yine böyle bir ziyaret sırasında vermişti.

Hala Sultan olarak bilinen Ümmü Haram binti Milhan'ın, Peygamber Efendimize (s.a.s.) yakınlık derecesini tam olarak anlayabilmek için Peygamberimizin (s.a.s.) soy ağacı ve kendisine yakınlık derecesi olan kimseler hakkında bilgi vermek uygun olacaktır.

Peygamber Efendimizin (s.a.s.) soy ağacı hakkında kaynaklarda 20. kuşak dedesine kadar uzanan kronolojik bilgiler verilmektedir. Bu bilgiler kısaca şöyledir:

Peygamberimizin (s.a.s.) babası: Abdullah (Haşimoğullarından Abdülmuttalib'in oğlu)

1. Kuşak Dedesi: Abdülmuttalib
2. Kuşak Dedesi: Haşim
3. Kuşak Dedesi: Abd-i Menaf
4. Kuşak Dedesi: Kusay

---

82 Ubade bin Samit: Hicretten önce vuku bulan birinci ve ikinci Akabe biatlarına katılan, Peygamberimizle (s.a.s.) her hâl ü kârda da beraber olacaklarına, canlarını onun yoluna feda edeceklerine, onu her türlü tehlikelerden koruyacaklarına söz veren Medineli Müslümanlar arasında bulunuyordu. İkinci Akabe biatında yetmiş kadar Müslümanı temsil ederek Peygamberimizle (s.a.s.) bizzat görüşen on iki zattan birisiydi. Hz. Ubade 35 yaşlarında İslâm dairesine girdi. Okuma yazma bilen sahabîlerden olması sebebiyle Peygamberimiz onu Suffe ashabına öğretmen olarak tayin etti. Ubade, Peygamberimizle birlikte bütün savaşlara katıldı. Kaynuka Yahudilerinin uzaklaştırılması da kendisine verilmişti. Dirayetli ve üstün kabiliyetli bir kişi olması sebebiyle Hz. Ebu Bekir zamanında Bizans Kralı Herakliyus'a elçi olarak Haşim bin As ile birlikte gönderilmişti. Mısır fethi sırasında Amr bin el-As'ın yardım istemesi üzerine Hz. Ömer'in gönderdiği kuvvetlerin başındaki dört önemli kişiden biri de Ubade bin Samit'ti. Daha sonra Filistin Valiliğini de yürüten Ubade, kalan ömrünü Şam bölgesinde geçirdi. Hicretin 34. yılında 72 yaşında Şam yakınlarındaki Remle'de vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir. (*Sahabîler Ansiklopedisi* (Komisyon), İstanbul, 1998, II, 619-621)

5. Kuşak Dedesi: Kilâb
6. Kuşak Dedesi: Mürre
7. Kuşak Dedesi: Ka'b
8. Kuşak Dedesi: Lüey
9. Kuşak Dedesi: Galib
10. Kuşak Dedesi: Fihr
11. Kuşak Dedesi: Malik
12. Kuşak Dedesi: Nadr
13. Kuşak Dedesi: Kinane
14. Kuşak Dedesi: Huzeyme
15. Kuşak Dedesi: Müdrike
16. Kuşak Dedesi: İlyas
17. Kuşak Dedesi: Mudar
18. Kuşak Dedesi: Nizar
19. Kuşak Dedesi: Maad
20. Kuşak Dedesi: Adnan

Peygamberimizin (s.a.s.) Annesi: Âmine (Zühre oğullarından Vehb'in kızı)

Peygamberimizin Annesi Hz. Amine'nin soy ağacı baba tarafından, Efendimizin babası Hz. Abdullah'ın soyağacı ile beşinci kuşakta dedesi Kilâb ile birleşmektedir.

Şöyle ki:

Hz. Âmine → Vehb → Abd-i Menaf → Zühre → Kilâb

Peygamberimizin babasının annesi: Fâtıma'dır. (Abdülmuttalib'in zevcesi)

Peygamberimizin annesinin annesi: Berre'dir.(Vehb'in eşi)

Peygamberimizin dedesi Abdülmuttalib'in annesi: Selmâ'dır.

(Medineli Hazreç Kabilesinin Neccar oğulları soyundandır.)

Peygamber Efendimizin Amcaları ve Halaları:

Peygamberimizin dedesi Abdülmuttalib'in değişik evliliklerinden dünyaya gelen on oğlu (On üç rivayeti de vardır.), altı kızı vardır.

Oğulları: Abdullah, Ebu Talib, Abbas, Hamza, Hâris, Zübeyr, Hacl (Gaydak), Mukavvim, Dırar, Ebu Leheb.[83]

Kızları: Safiyye, Atike, Berre, Ümmü Hâkim el-Beyza, Ümeyme ve Erva'dır.[84]

Peygamberimizin Amcaları:

1. Abdullah bin Abdilmuttalib: Peygamberimizin (s.a.s.) babası olup, Peygamberimiz henüz doğmadan iki ay önce genç yaşta vefat etmiştir.

2. Ebu Talib Abdümenaf bin Abdilmuttalib: Kureyş içinde önde gelen, sözü dinlenen, saygı duyulan bir kimseydi. Peygamberimizin (s.a.s.) dedesi Abdülmuttalib, ölümünden önce Efendimizi (s.a.s.), bu amcasının himayesinde olmasını vasiyet etmiş, o da bu görevi eksiksiz yerine getirmiştir. Hatta seyahatlerinde dahi yanından ayırmamıştır. Müslüman olup olmadığı tartışmalıdır. Anlaşıldığına göre yeğenini en zor şartlarda savunmasına rağmen Arap kabile reislerinin gururları ve atalarının yoluna bağlı olma zaafları yüzünden İslâm'ı kabul ettiğini açıkca söyleyememiştir.[85]

3. Abbas bin Abdilmuttalib: Ebu'l-Fadl künyesini taşırdı. Hacılara su dağıtma ile Zemzem hizmetlerine bakma görevi onun elindeydi. Abbas, Resulullah'tan (s.a.s.) bir iki yaş büyüktü. Müslüman oldu fakat Müslümanlığını gizledi ve Mekke'deki Müslümanları korudu. Mekke ve müşriklerle ilgili Peygamberimize (s.a.s.) haberler yolluyordu. Öte yandan hanımı Ümmü'l Fazl ve oğlu Lübabe ise ilk Müslümanlardandır. Hz. Abbas, Mekke'nin fethinden kısa bir süre önce Medine'ye hicret etti. Bu durum da onun gizli ve son derece önemli bir görevi üstlenmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Hatta yolda Mekke'yi fethe gelmekte olan Hz. Peygamber (s.a.s.) ile karşılaştığında Resulullah (s.a.s.) ona, "Ben peygamberlerin sonuncusu, sen de muhacirlerin sonuncusun." demiştir.

---

83 İbn Kuteybe, *el-Meârif* (Trc. Hasan Ege), İstanbul, Şelale Yay. trs. s. 85–91
84 Süheylî, *er-Ravdu'l-Unf*, Dâru'l-fikir, Beyrut, 1409, I, 190
85 Fığlalı, E. Ruhi., *DİA*, X, 237

4. Hamza bin Abdilmuttalib: Hz. Hamza, Peygamberimizin (s.a.s.) amcalarının en küçüğüdür. Doğumundan birkaç gün sonra, Peygamberimizi emziren, Ebu Leheb'in cariyesi Süveybe daha önceleri Hz. Hamza'yı da emzirmiş olduğundan, Hz. Hamza, Peygamberimizin sütkardeşi idi.[86]

Peygamberimiz, yakınlarına İslâm'ı tebliğ etmiş olmasına rağmen, Hz. Hamza henüz Müslüman olmamıştı. Ebu Cehil'in, Peygamberimize (s.a.s.) yaptığı bir hakaret sonucunda Müslüman olmuştur. Peygamberimiz bir gün Safa Tepesi'nde iken Ebu Cehil ve arkadaşları onun yanına gelirler. Ebu Cehil, Peygamberimize (s.a.s.) hakaret eder. Abdullah b. Cüda'nın cariyesi bu olayı seyredip av dönüşü Kâbe'ye uğramayı âdet edinen Hz. Hamza'ya anlatır. Hz. Hamza, eve gitmeden Ebu Cehil'in yanına uğrayarak elindeki yayı Ebu Cehil'in kafasına çalar, başını yaralar ve hakaret eder. Bir gün sonra da Allah Resulü'nün (s.a.s.) yanına giderek (Peygamberimizin, nübüvvetinden iki yıl sonra) Müslüman olmuştur.

Hz. Hamza (r.a.) Uhud Savaşı'nda şehit olmuştur. Peygamberimiz (s.a.s.), Hz. Hamza'nın şehit olduğunu öğrenince onun başı ucuna gelerek dua etmiştir. Hz. Hamza, kız kardeşi Safiyye'nin getirdiği bir hırka ile kefenlendi. Peygamberimiz, amcası Hamza'nın cenaze namazını kıldırdı. Hz. Hamza, Uhud'a defnedildi.

5. Haris bin Abdilmuttalib: Abdülmuttalib'in en büyük oğludur. Zemzem kuyusunu kazma anında onunla beraber bulundu. Abdülmuttalib, onun adıyla künyelenirdi. Ebu Süfyan'ın babasıdır. İslâm'a ulaşamadan vefat etmiştir.

6. Zübeyr bin Abdilmuttalib: İslâm'a ulaşamadan vefat etmiştir.

7. Hacl (Gaydak) bin Abdilmuttalib: İslâm'a ulaşamadan vefat etmiştir.

8. Mukavvim bin Abdilmuttalib: İslâm'a ulaşamadan vefat etmiştir.

9. Dırar bin Abdilmuttalib: İslâm'a ulaşamadan vefat etmiştir.

---

86 İbnu'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, II, 52

10. Ebu Leheb bin Abdilmuttalib: (ö. 624) Kureyş eşrafından ve Peygamber Efendimizin amcası olan Ebu Leheb'in asıl adı, Abdüluzza b. Abdilmuttalib b. Haşim'dir. Onun için "Alev babası" (yani cehennemlik) manasına gelen Ebu Leheb lakabı Müslümanlar tarafından kullanıldığı gibi Kur'an'da da geçmektedir. Ebu Leheb, son derece zengin, iri cüsseli, kırmızı yüzlü, çabuk hiddetlenen birisi idi. Mekke müşrikleri arasında Kur'an-ı Kerim'de ismi açıkça zikredilerek lanetlenilen tek kişi Ebu Leheb'tir ve Hz. Peygamber'in öz amcası olması ona hiçbir fayda sağlamamıştır.

Kendisi, Hz. Peygamber'i (s.a.s.) ve Müslümanları rahatsız eder, karısı Ümmü Cemil binti Harb da Peygamberimiz'in (s.a.s.) geçeceği yollara dikenler atardı. Bu husus Kur'an'da Leheb Suresi'nde ifade edilmiştir.

Bedir Harbi'ne bizzat iştirak etmemiş ancak yerine ücretini vererek bir asker göndermiştir. Bedir hezimeti kendisine haber verildiği zaman son derece üzülmüş, yedi gün gibi çok kısa bir süre sonra da Mekke'de ölmüştür.

Peygamberimizin Halaları:

1. Safiyye: Peygamberimizi (s.a.s.), küçük yaşından beri bir anne şefkatiyle bağrına basmış, O'nun için, her türlü fedakârlıktan geri durmamış olan bir hanımdır. İslâm'ı hiç tereddütsüz kabul etmiştir. Oğlu Zübeyr ile birlikte Medine'ye hicret etmiş, Uhud'da cansiperane savaşmış yüce bir insandır. Hicretin 20. yılı; Hz. Ömer'in hilafeti zamanında vefat etmiştir. Medine'de Bakî kabristanında medfundur.

2. Atike: Doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir. Atike'nin İslâmiyet'i kabul ettiğine dair rivayet kesin değildir.[87] Ancak İbn Sa'd, onun Müslüman olduğunu belirtir.[88] Ayrıca Hz. Peygamber'i metheden, dolayısıyla Müslüman olduğunu gösteren üç ayrı şiirine eserinde yer vermiştir[89]; ez-Zehebî de Siyerü A'lâmu'n-Nübelâ'da

87 İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyizi's-Sahâbe*, VIII, 13
88 İbn Sa'd, a.g.e., VIII, 43
89 İbn Sa'd, a.g.e., II, 326-327

onun Mekke'de Müslüman olduğunu ve Medine'ye hicret ettiğini belirtir.[90]

3. Erva: (ö.15/636) Bazı tarihçiler Hz. Peygamber'in halalarından sadece Safiyye'nin Müslüman olduğunu söylemekte ise de Atike ile Erva'nın da İslâmiyeti kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Erva'nın oğlu Tuleyb'in (Tuleyb bin Umeyr) tesiriyle Müslüman olduğu bilinmektedir.[91]

4. Berre: Hz. Peygamber'in risaletine yetişemiştir.[92]

5. Ümmü Hâkim Beyza: Zehebî'nin belirttiğine göre Hz. Peygamber'in risaletine yetişmiştir.[93]

6. Umeyme: Hz. Peygamber'in risaletine yetişememiştir.[94]

Abdülmuttalib'in bu çocuklarının hepsi tek hanımdan değildir. Yapmış olduğu değişik evliliklerinden dünyaya gelmişlerdir.

Abbas ile Dırar'ın annesi Nüteyle idi.

Hacl ile Safiyye'nin annesi Hâle idi.

Abdullah, Ebu Talib, Zübeyr, Ümmü Hâkim Beyza, Atike, Umeyme, Erva, Berre'nin anneleri Fâtıma idi.

Haris'in annesi Cündüb kızı Semra idi.

Ebu Leheb'in annesi ise Huzaîlerden Hacer'in kızı Lübni idi.

Peygamberimiz (s.a.s.), Ümmü Haram binti Milhan'ın evine zaman zaman uğruyor, onun hâlini hatırını soruyor, onun evinde kaylûle yapıyor yani öğle üzeri bir müddet uyuyarak orada istirahatte bulunuyordu. O da Hz. Peygamber'e ikramlarda bulunuyor, onunla ilgileniyor hatta saçını tarıyordu. Bu durum, Ümmü Haram'ın Hz. Peygamber'le bir yakınlığının olduğunu bize hatırlatmaktadır ki zaten kaynaklarda, Ümmü Haram'ın Hz. Peygamber'in mahremlerinden olduğuna işaret edilmektedir. Ancak bu yakınlığın derecesi ne idi? Diğer taraftan, özellikle Türkler tarafından "Hala

---

90 ez-Zehebî (Ebu Abdillah Muhammed bin Ahmed), Siyerü A'lâmu'n-Nübelâ, II, 272
91 İbn Sa'd, a.g.e., VIII, 42 ; Başaran, S., *DİA*, XI, 317
92 İbn Sa'd, a.g.e., VIII, 44-45
93 ez-Zehebî, a.g.e., II, 273
94 İbn Sa'd, a.g.e., VIII, 44-45

Sultan" diye bilinmesini gerektiren sebep neydi? Bu konuda kaynaklarda verilen bilgilerde farklılıklar görülmektedir. Bu bilgileri birkaç noktada toplamak mümkündür:

1. Ümmü Haram, Peygamberimizin (s.a.s.) sütannelerindendir. Bu, Ebu Ömer'in (İbn Abdilberr) kanaatidir. O şöyle demiştir: "Benim kanaatime göre, hem Ümmü Haram hem de Ümmü Süleym (Enes bin Malik'in annesi, Ümmü Haram'ın kız kardeşidir), Nebi'yi (s.a.s.) emzirmişlerdi. Çünkü onun, Nebi'nin (s.a.s.) mahreminden (kendisine nikâh düşmeyen kimselerden) olduğu herkesçe bilinmektedir. Zira bize hocalarımızdan pek çoğu, haber vermişlerdi ki Resulullah (s.a.s.) Ümmü Haram'a, saçını taramasına izin vermişti. Zira o, kendisinin teyzelerinden olması hasebiyle mahremiydi. Çünkü Abdülmuttalib'in annesi, Beni Neccar'dandı."[95]

2. Ümmü Haram, Peygamberimizin süt teyzesidir. Bu konuda Yunus bin Abdil'Âlâ da şöyle demiştir: Bize Vehb dedi ki Ümmü Haram, Nebi'nin (s.a.s.) süt teyzelerindendir. İbn Arabî de aynı kanaattedir.

3. Ümmü Haram, Peygamberimiz annesi Âmine hatunun sütkardeşidir. İbnu'l-Cevzî, bazı hadis hafızlarından işittiğini beyan ederek şu kanaatte olduğunu söyler: Ümmü Süleym, Âmine'nin (Hz. Peygamber'in annesi) sütkardeşidir. Bu durumda kendisinin değil, annesinin sütkardeşi olması sebebiyle Hz. Peygamber'in süt teyzesi olmaktadır.

4. Ümmü Haram, Peygamberimizin kendisinin değil, babasının ya da dedesinin teyzesidir. İbn Battal, şöyle demiştir: Ümmü Haram, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) babasının ya da dedesinin teyzesidir.[96]

Bütün bu bilgilerden anlaşılan şu ki Ümmü Haram'ın Hz. Peygamber'e yakınlığının iki yönden olduğu görülmektedir: Birincisi, Hz. Peygamber'in (ihtilafları bir kenara bırakacak olursak) süt teyzesidir. İkincisi ise, Ümmü Haram'ın Hazrec kabilesine mensup Neccar oğullarından olması dolayısıyla Hz. Peygamber'in (s.a.s.)

95 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XI, 65 –66
96 Ayni, X, 87

baba tarafından yakın akrabalarındandır. Nitekim dedesi Abdülmuttalib'in annesinin Neccar oğullarından olduğunu daha önce belirtmiştik. Ayrıca, siyer müelliflerinin bildirdiğine göre, Hz. Peygamber'in babası Abdullah'ın vefatından sonra, annesi Hz. Âmine'nin her sene Medine'ye giderek Benu Neccar yurdunda ve kocası Abdullah'ın teyzeleri ve dayılarının yanında bir müddet misafir kalması âdetiydi. Neccar oğullarının da Mekke'ye gelerek Âmine'nin ziyaretini iade etmiş olmaları şüphesizdir. Bu karşılıklı ziyaretler esnasında bir süt emme-emzirme vakasının meydana gelmiş olması da imkân dâhilindedir.[97]

"Hala" kelimesi, Türkçemizde "babanın kız kardeşi" anlamındadır.[98] Türklerin, Hz. Peygamber'in teyzelerinden olan Ümmü Haram'ı, Hala Sultan olarak yâd etmeleri ise kanaatimizce iki şeye dayanmaktadır:

a. Ümmü Haram'ın, Hz. Peygamber'in süt teyzesi olması durumunun ihtilaflı olması, buna karşın en azından dedesi Abdülmuttalib'in annesinin (Hz. Peygamber'in büyük annesinin) Neccar oğullarından olması hasebiyle, bir anlamda Hz. Peygamber'in halası hükmünde olmasından dolayı,

b. Ya da "Teyze" kelimesinin Arapça karşılığı olan "hâle" tabirinin galat-ı meşhur kabilinden Türkçeye de "hala" olarak geçmiş olmasından dolayıdır. Fakat birinci izah daha mantıklı gelmektedir.

Hz. Peygamber'e karşı sonsuz sevgi besleyen Ümmü Haram, O'nun duasına ve müjdesine nail olmuş bir hanım sahabîdir. İslâm'ın ona vermiş olduğu dinî heyecan hiç bir zaman dinmemiş, hayatının sonuna kadar bu heyecanını muhafaza etmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefatını müteakip kocası ünlü sahabîlerden olan ve Şam bölgesinde İslâm'ı öğretmek üzere görevlendirilen ilmî heyetin içinde yer alan Ubade bin Samit'le birlikte bu hanım sahabî de gitmiş ve Humus'a yerleşmiştir. Hz. Muaviye bin Süfyan, (15/636) Humus ve Kınnesrîn'de (Halep ile Antakya arasında bir

---

97 *Tecrîd-i Sarih Ter*c. VIII, 338-339

98 *Türkçe Sözlük*, TDK, I, 930

menzil) hâkimiyet kurarak Humus'u Suriye'ye bağlı bir vilayet yapmış; onun zamanında Humus, bir askerî karargâh merkezi hâline gelmiştir. Fetihten sonra yaklaşık 500 sahabenin buraya yerleştiği belirtilmektedir.[99]

99 *DİA*, XVIII, 371

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜSLÜMANLAR VE KIBRIS

a) Müslümanların İlk Deniz Zaferi ve Kıbrıs'ın Fethi

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bazı hadisleri, -her ne kadar gaybı ihbar eden hadisler gerek sıhhat durumu gerekse ortaya konulması itibariyle tartışmalı olsalar da- gaybî ihbarları ihtiva etmektedir. Bunlar arasında deniz seferleri ile ilgili olanlar da bulunmaktadır. Bu ihbarlar ya bizzat beldenin ismi zikredilerek verilmekte -Mesela İstanbul'un fethiyle ilgili haber böyledir.- ya da beldeden söz edilmeksizin Müslümanların bizzat deniz seferleri yapacağından bahsedilmektedir. Bu tür hadisleri işiten sahabîler, gerek Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde gerekse vefatından sonra, Hz. Peygamber'den (s.a.s.) duydukları bu tür olayların vukuunu âdeta merakla beklemişler, bu yönde bir faaliyet olduğu zaman hemen kendileri de o faaliyet içinde bulunmaya can atmışlardır. Gerek Müslümanların ilk deniz seferi olarak bilinen Kıbrıs'ın fethi için yapılan seferde gerekse İstanbul'un fethi için yapılan seferde bu durumu çok açık bir şekilde görmekteyiz.

"Arap Yarımadası'nı hâkimiyeti altına alan İslâm Devleti, Akdeniz'e de çıkmış, 638 tarihinde Şam, Antakya, Kudüs ve bütün Suriye, Filistin ve Mısır; İslâm Devleti'nin hâkimiyeti altına girmişti. Bu fütuhat, İslâm Devleti'ne çok büyük servet ve kudret kazandırdı. Suriye ve Mısır donanmalarını elde eden İslâm Devleti, Doğu Akdeniz'de hâkimiyet tesisine muvaffak oldu."[100]

---

100 Alasya, a.g.e., (1977 baskısı) s. 25-26

Stratejik konumu itibariyle ilk devirlerden beri, Mısırlılar, Hititler, Yunanlılar, Fenikeliler, Asurlular, Persler, Makedonya Kralı Büyük İskender ve halefleri, Romalılar, Bizanslılar gibi farklı milletlerin hâkimiyeti altına giren Kıbrıs'a, Hz. Osman'ın halifeliği döneminde de Şam Valisi Hz. Muaviye tarafından 643'de Kıbrıs sahillerine bir sefer düzenlemek için, izin istenir. Hz. Osman bu teklife önce pek sıcak bakmaz ve daha önce yapılan benzer teklifi Hz. Ömer'in reddettiği gibi, Hz. Osman da reddeder ve ona, sahildeki kaleleri tahkim etmesini, donanmayı kuvvetlendirmesini emretder.[101]

Gerekli hazırlıkların tamamlanmasını müteakiben 647 tarihinde Kıbrıs'a sefer düzenleme konusunda halifeye tekrar mektup yazan Hz. Muaviye'ye Halife Hz. Osman, "Halkı bu sefere çıkmaya zorlamamak ve de yanına eşi Fâhite binti Karaza'yı da alması" şartıyla izin verir. Halifenin izin vermesiyle sefer gerçekleşir. Ebu'l-Fida, Muaviye'nin "Çok kalabalık bir ordu ile sefere çıktığını" kaydeder.[102] Bu sefere sahabenin ileri gelenlerinden pek çok kimse iştirak etmiştir. Bunlar arasında, Ebu'd-Derda[103], Ebu Zerri'l-Gıfarî[104], Fudale bin Ubeyd el-Ensarî[105],

---

101 İbn Hacer, *Fethu'l-Barî,* XI, 63; T*arîhu'l-Bahriyyeti'l-İslâmiyye,* Camiatu Beyrut el-Arabiyye, Beyrut, 1972, s. 180

102 Ebu'l-Fida, İsmail bin Ömer bin Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihaye*, Mektebetü'l-Maârif, Beyrut, trs., V, 153

103 Ebu'd-Derda (r.a.) (ö. 32/653): Asıl ismi Uveymir bin Âmir ise de daha çok Ebu'd-Derda lâkabı ile meşhur olmuştur. Kendisi, ailesi içerisinde İslâm'ı en son kabul eden kişi olmakla birlikte, imanla müşerref olduktan sonra mümtaz bir hayat yaşamış, ömrünü İslâm'ı tebliğ yolunda harcamıştır. Şam ve havalisinde uzun yıllar Kur'an ve Hadis okutmuş, etrafında ilim halkası teşekkül etmişti. 1600 civarında talebesi olduğu rivayet edilir. Hicretin 32. yılında Şam'da vefat eden Ebu'd-Derda, yüz civarında hadis rivayetinde bulunmuştur. (Baktır, Mustafa, *Suffe Ashabı*, İstanbul, 1984, s. 164-166; S.A., I, 313-316)

104 Ebu Zer el-Gıfarî (r.a.) (ö. 32/653): Asıl ismi Cündüb bin Cünade, daha İslâm'ın davet nuru parlamadan önce tevhid inancını arayan bir zat idi. Bunun için kendi kendine namaz kılıyor, (Hanif dini kalıntısı olarak) Hak dinin icaplarını yerine getirmeye çalışıyordu. Mutasavvıf ve zahidlerin ilklerinden kabul edilen Ebu Zerr'in, birçok menkıbe ve sözleri nakledilmiştir. (Baktır, M., a.g.e., s. 97 vd.)

105 Fudale bin Ubeyd el-Ensarî (r.a.) (ö. 53/673): İslâm'ı ilk kabul edenlerdendir. Bütün gazalara katılmıştır. Mısır ve Şam'ın fethinde bulunmuştur. Muaviye onu Ebu'd-Derda'dan sonra Şam'a kadı tayin etmiştir. Muaviye'nin hilafeti zamanında hicrî 53 yılında vefat etmiştir. Ashab-ı Suffe'dendir. (Baktır, M., a.g.e., s. 211)

Mikdad bin el-Esved[106] ve Ubade bin Samit ile birlikte eşi Ümmü Haram binti Milhan da bulunmaktaydı.[107]

"Bu sefer, Müslümanların ilk deniz seferi idi. Kıbrıs'ın fethi için ihtiyar edilmişti. Bu cihetle Ashabın ileri gelenlerinden birçok kimseler iştirak etmişti. İki Akabe biatinde bulunan ve Hazrecîlerin nekabetini ihraz eden, Peygamberimizin (s.a.s.) irtihalinden sonra Şam'a gönderilen ilmî heyet içinde bulunmuş ve Hımıs'ta ihtiyar-ı-ikamet etmişti. Kıbrıs seferi açılınca, Ubade, zevcesi Ümmü Haram ile birlikte malikânesinden çıkarak Akdeniz sahiline, Trablusşam'a gelmiştir. O sırada orada bulunan tabiîn büyüklerinden Umeyr bin Esved, terceme ettiğimiz hadisi Ümmü Haram'ın bizzat ağzından işitmiştir. Ümmü Haram'a, Muaviye'nin hanımı Fahite binti Karaza da refakat etmiştir. Muaviye bin Ebî Süfyan da bu gemi ile hareket etmiştir."[108]

İslâm donanması Abdullah bin Kays el-Casi komutasında 649 kışında Akka deniz üssünden Kıbrıs'a hareket etmişti.[109] Bu arada Abdullah bin Sa'd b. Ebî Serh komutasındaki İslâm donanması da İskenderiye deniz üssünden Kıbrıs'a doğru hareket etti.[110] Her iki donanma Tuzla (Larnaka) Limanı açıklarında birleştiler. Muaviye bin Ebî Süfyan'ın gayretleriyle teşekkül eden bu gemiler hakkında kesin bir bilgimiz yoktur.[111] Ancak kendisi de Kıbrıslı olan Hüseyin

---

106 Mikdad bin el-Esved (r.a.) (ö: 33/654): Müslümanlığını açıklayanların yedincisi idi. Hz. Peygamber'i çok seviyor, Efendimizden hiç ayrılmak istemiyordu. O da onu seviyordu. Bu sevgisinin bir tezahürü olarak amcası Zübeyr'in kızı Dıbaa'yı ona nikâhlamıştı. Mısır'ın fethi sırasında Hz. Ömer'in yardımcı kuvvet olarak gönderdiği kuvvetlerin başındaki dört komutandan biri idi. Hicrî 33 yılında Hz. Osman'ın hilafeti zamanında vefat etti. (*S.A.*, II, 512-515)

107 Belâzurî, Ahmed bin Yahya bin Cabir., *Fütûhu'l-Büldân*, (thk. Rıdvan Muhammed Rıdvan), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1403, s. 157-158; İbn Hacer, a.g.e., XI, 63; Aynî, a.g.e.,X, 88; *Tarîhu'l-Bahriyyeti'l-İslâmiyye*, s. 17; Ateşin, Hüseyin Mehmet, *Kıbrısta İslâmî Kimlik Davası*,Marifet yay., İstanbul, s. 40-41

108 Aynî, a.g.e.,X, 88;*Tecrid-i Sarih Terc*. VIII, 339

109 İbnu'l-Esir (İzzüddin Ebi'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezerî), e*l-Kâmil fi't-Târih*, Beyrut 1965, III, 96'dan naklen Erşahin A. Ayhün, *İslâm'ın ilk Yıllarından Emevilerin Sonuna Kadar Deniz Seferleri*, İstanbul, 1989, Basılmamış yüks. lisans tezi, 23–24

110 Hitti, P.,a.g.e., I, 253; İbnu'l-Esir, a.g.e., göst. yer.

111 Erşibald Lewis, *el-Kuvva ve'l-Bahriyye ve't-Ticâriyye fî Bahri'l-Mutavassıt* (Arap. Terc. Muhammed İsa), Kahire, 1960, s. 90'dan naklen Ayhün, a.g.e., s. 25

Mehmet Ateşin, "Kıbrıs'ta İslâmî Kimlik Davası" isimli eserinde bu gemilerden bahsederek, bunların 1700 kadırga olduğunu belirtir.[112]

İslâm donanması ilk deniz gazasına katılmanın heyecanını yaşıyordu. "Şeriat ahkâmına uygun olarak İmparator II. Konstan'a (Konstantin) Kıbrıs'ın teslimini teklif ettiler. Fakat imparator bu teklifi reddetti. Bunun üzerine hücuma geçen İslâm donanması II. Konstan'ın idare ettiği Bizans donanmasını mağlup etmiş, imparator İstanbul'a kaçmıştı."[113] Müslümanlar, Larnaka Limanı'na tekbir sesleriyle çıkarma yaptılar.[114] "Gerçekte küçük bir akın mahiyetinde olan bu sefer esnasında Salamis-Konstantin beldesi tahrip edildi. Kıbrıs, bu zamana kadar Bizans'a verdiği verginin muadilini bundan böyle Müslümanlara da vermekle mükellef tutuldu."[115]

Kıbrıs adasının bir vergiye bağlanarak, sulh yapılacağı veya unveten fethi müyesser olup da Şam'a hareket edileceği sırada Ümmü Haram'ın binmesi için bir katır getirilmişti. Çok yaşlı olan bu mübarek yaşlı hanımı (O sırada 86 yaşında olduğu ifade edilmektedir.)[116], bindiği bu hırçın hayvan, üstünden atarak başı üstüne düşmesine ve vefatına sebep olmuştur. Ve şehit düştüğü o yerde defnedilmiştir. Hişam bin Ammar, Ümmü Haram'ın kabrini gördüğünü ve Kıbrıs'ın sahilinde bulunduğunu bildirmektedir.[117] Bu yörenin, Larnaka (Kition) civarı olduğu nakledilmektedir ki bugün Hala Sultan Tekkesi diye de bilinen yerdir.[118] Hüseyin Mehmet Ateşin, burayı "İskele kasabası yakınındaki Tuzla sahillerinde…" şeklinde açıklar.[119]

Kıbrıs tarihi üzerine araştırmalarıyla tanınan Ahmet C. Gazioğlu, "Kıbrıs'ta Türkler (1570–1878) 308 Yıllık Türk Dönemine Yeni

---

112 Ateşin, a.g.e., s. 44
113 Hüseyin Metin, *Kıbrıs Tarihine Toplu Bakış*, Halkın Sesi Basımevi, Lefkoşa, Kıbrıs, 1959, s. 77
114 Algül, Hüseyin; *Hala Sultan Ümmü Haram Binti Milhan*, İstanbul, 1985, s. 13
115 Darkot Besim., *İ.A.*, VI, 673
116 *İslâm Âlimleri Ansiklopedisi*, II, 62–63
117 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XI, 64
118 Hüseyin Metin, a.g.e., s. 77
119 Ateşin, a.g.e., s. 42

Bir Bakış"[120] isimli kitabında Ümmü Haram'ın şehit olması ile ilgili olarak şu bilgileri nakleder:

"Ümmü Haram'ın, Muaviye komutasındaki İslâm ordularının 649 yılında Larnaka yakınlarında karaya çıktıklarında, oradaki Tuz gölünün kıyısında üzerinde binili olduğu katırdan düşerek öldüğü bir Avrupa dergisinde[121] bir Türk yazıtından çevrilerek yayınlanan aşağıdaki cümlelerden de anlaşılmaktadır:

" Kutsal kadın (Tanrı ondan razı olsun.) tüm onuruyla katıra binmişti. Şimdi nurlu türbesinin bulunduğu yere geldiğinde Cenevizli kâfirlerin saldırısına uğramışlardı. Bu esnada (Ümmü Haram) üzerinde binili olduğu hayvandan yere düşerek boynunu kırmış ve muzaffer ruhunu teslim etmiştir. Bu güzel kokulu yerde derhâl gömülmüştür."[122]

İbn Hacer, Taberî ve Vâkıdî'den naklen, Ümmü Haram'ın kabrinin yöre halkı tarafından hatta Müslümanların dışında gayr-i müslimlerce de[123] Saliha Kadının Kabri diyerek ziyaret edildiğini hatta onun ismiyle yağmur duasına çıkıldığını nakleder.[124]

Hala Sultan Hazretleri belki en meşhuru olmakla beraber, Kıbrıs'ta bilinen tek şehit sahabî değildir. Yine İskele kasabasında türbesi bulunan Türabî Dede de sahabî sultanlardan birisi olarak yâd edilir. Gerek Hala Sultan gerekse Türabî Dede ve gerekse daha sonraki Müslüman akınlarında şehit düşenlerden bir grup olan Kırklar, Kuzey sahillerindeki Hz. Ömer Mescidi[125], Kıbrıslı Müslümanların

---

120 Gazioğlu, Ahmet C., *Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878) 308 Yıllık Türk Dönemine Yeni Bir Bakış*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CEYREP), Lefkoşa, 2. Baskı, Aralık, 2000

121 Yazarın alıntı yaptığını söz ettiği dergi, kaynakçada şöyle verilmektedir: *Journal Of The Royal Society*, Ocak 1897. Larnaka Komiseri C.D. Cobham tarafından tercüme edilip yayımlanmıştır.

122 Gazioğlu, a.g.e., s. 420

123 Zehebî, *Siyerü A'lâmü'n-Nübelâ*, Thk. Şuayb el-Arnaûd, 3. Bas. Beyrut, 1405/1985, II, 317

124 İbn *Hacer,Fethu'l-Bârî*, XI, 64

125 Girne'nin 4 km. kadar doğusundaki bir koyun hemen yanı başında bulunan Hz. Ömer Mescidi ve oradaki yatırlar, Hz. Muaviye'nin bu ilk seferinde orduya katılan Ömer isimli emirlerden birisi ve onun altı erbaşına aittir.

sık sık ziyaret etme alışkanlığında olduğu yerler arasındadır.[126] Yine Girne Dağları eteklerindeki Arapköy'ün de isminin, Hz. Muaviye zamanında gelip de oraya yerleşmiş Müslümanlara izafeten Osmanlılar tarafından verildiği, sözle aktarılan mirasın bir devamıdır.[127] Bu ilk seferde bir miktar askerin Kıbrıs'ın Karpas Yarımadası'nın en doğu ucu olan Zafer (Rumlar'ın Ay Andreyası) Burnu'na da çıktıkları rivayet edilmektedir. Bu sebeple adı geçen mevki, sadece Rumların bir mucizeye dayalı olarak benimsedikleri bir Hristiyan azizinin ziyaretgâhı olarak değil, aynı zamanda Müslümanlar arasında da kutsal bir yer olarak bilinir ve halk arasında Ahmed Bedevî Hazretlerinin[128] makamı diye kabul edilip ziyaret edilir.

Gerçekte küçük bir akın mahiyetinde olan bu sefer sonunda yapılan antlaşma gereği Kıbrıs halkı, o zamana kadar Bizans'a verdiği verginin muadilini bundan böyle Müslümanlara vermekle mükellef tutuldu.[129] Kıbrıs halkı, Müslümanlara yıllık 7000 dinar cizye vermeyi kabul etmişti.[130] Bu sefer sonrasında Kıbrıs'a Müslüman ahali tarafından herhangi bir yerleşim olmamıştır. "Müslümanlar, büyük ganimet ve birçok esir ile Suriye ve Mısır'a dönmüşlerdi."[131] El-Belâzurî'ye göre, Kıbrıs'a Müslümanların yerleşmesi (33/653-654) tarihinde yapılan ikinci seferle olmuştur.[132]

Kıbrıs'ın fethi sırasında Ebu'd-Derda ile ilgili şöyle bir anekdot nakledilir:

---

126 Ateşin, a.g.e., s. 42-43

127 Hasan Fehme, *Kıbrıs Rehberi*, Lefkoşa, s. 106-107'den naklen, Ateşin, a.g.e., s. 45

128 Ahmed Bedevî (ö. 675/1276): Asıl adı, Ebu'l-Fityân Ahmed bin Ahmed bin İbrahim el-Fâsî et-Tantâvî el-Bedevî. Kuzey Afrika ve Mısır'ın en büyük velisi olarak kabul edilen mutasavvıf. Bedeviyye tarikatının kurucusudur. (Kara Mustafa, *DİA*, II, 47-48, "Ahmed Bedevî" mad.)

129 Darkot, Besim., *İ.A.*, VI, 673, "Kıbrıs" mad.

130 *Tecrîd-i Sarih Terc*. VIII, 339-340; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XI, 64; Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, X, 87; ayrıca bkz. Taberî, *Tarih*, III, 34; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 441-442: İbn Abdilberr, *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Asha*b, -el-İsâbe kenarında- IV, 443; *Târîhu'l-Bahriyyeti'l-İslâmiyye,* göst. yer.;*İslâm Alimleri Ansiklopedisi*, II, 62-63; *S.A.,* II, 812-814; *DİA*, XV, 225

131 Hüseyin Metin, a.g.e., s. 77

132 Darkot, Besim., *İ.A.*, göst. yer

Abdurrahman bin Cübeyr bin Nüfeyr'in, babasına ait Kıbrıs'ın fethi ile ilgili bir hatırasını, Ahmed bin Hanbel şöyle nakleder:

Abdurrahman bin Cübeyr bin Nüfeyr, babasından naklen onun şöyle dediğini anlatır: "Kıbrıs fethedildiği zaman, herkes ayrılıp dağıldı. Fakat ben bir köşede kendi başına oturmuş ağlayan Ebu'd-Derda'yı gördüm. Bunun üzerine Ebu'd-Derda'ya yaklaştım ve kendisine şöyle dedim."

"Ey Ebu'd-Derda, seni ağlatan sebep nedir? Yüce Allah'ın Kıbrıs'ın fethini nasip etmekle İslâm'ı ve Müslümanları şereflendirdiği ve aziz kıldığı bir günde sen oturup ağlıyorsun." Bunun üzerine Ebu'd-Derda, bana dönüp şöyle dedi:

"Ey Cübeyr! Sana ne oluyor ki Müslümanların bugünkü durumunu göremiyorsun. Yüce Allah onlara izzet, şeref, kuvvet ve hâkimiyet vermiştir. Bu onların İslâmiyet'e ve yüce Allah'ın emirlerine sıkı sıkıya sarılmaları sayesinde olmuştur. Müslümanların durumuna bakmıyor musun ki yarın yüce Allah'ın emirlerinden uzaklaşmakla başlarına gelecek zillet, alçalma ve belalardan dolayı ağlıyorum."[133]

Burada, Kıbrıs'ın Osmanlılar döneminde fethedilmesine ve sonrasına da kısaca temas ederek, günümüze gelmek istiyorum.

b) Osmanlılar Dönemi ve Sonrasında Kıbrıs

Osmanlılar tarafından Kıbrıs'ın fethini gerektiren belli başlı üç etkenden söz etmek mümkündür:

1. Politik ve Stratejik Etkenler:

Osmanlı Devleti'nin özellikle Anadolu, Suriye ve Mısır topraklarına hâkim olduğu dönemde, bu ülkelere göre stratejik ve merkezî bir üs durumunda olan Kıbrıs, Venediklilerin elinde bulunuyordu. Venedikliler görünürde dostça davranmakla birlikte, gerçekte Osmanlı

---

133 Taberî, Muhammed İbn Cerir, *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut. 1407 birinci baskı, II, 602; ayrıca bkz. Ateşin, Hüseyin Mehmet, *Kıbrıs'ta İslâmî Kimlik Davası,* Mârifet yayınları, İstanbul, s. 41); Muhammed es-Savvaf, *Devletler ve Milletlerin Yıkılışında Günahların Rolü* (trc. Ramazan Nazlı), İstanbul, Emin yayın Dağıtım,1987, s. 47-48

Devleti için çok zararlı bir politika izlemekteydiler. Kıbrıs, Venediklilerin elinde kaldığı sürece Osmanlı hâkimiyetinin Doğu Akdeniz'deki geçerliliğine gölge düşüyordu.[134]

"Kıbrıs'ı elinde bulunduran bir devlet, deniz ulaşım yollarına hâkim olduğu gibi Doğu Akdeniz ülkelerinden herhangi birine karşı girişeceği bir harekâtta da stratejik bir üstünlük sağlayabilir, Akdeniz'i ve Ortadoğu'yu da kontrolü altında tutabilirdi

Her çağda Doğu'ya karşı yapılan taarruzî bir harekâtta Batılı ordular, Kıbrıs'ı bir harekât üssü olarak kullanmışlardır. Kıbrıs, düşman elinde bulundukça Osmanlıların Batıya yönelik seferlerinde Türk ordusunun gerisinde her bakımdan zararlı bir çıbanbaşı gibiydi."[135]

2. Ekonomik Etkenler:

Avrupa ile Asya'yı birbirine bağlayan deniz yolları, Kıbrıs'tan veya yakınından geçmekteydi. Akdeniz korsanları bu yollardan geçen ticaret gemilerini soyarak geçimlerini sağladıkları gibi çok da zenginleşiyorlardı. Venedikliler, deniz ticaretinin Türklerin eline geçmesini engellemek için bin bir hileye başvuruyorlardı.[136]

3. Dinî Etkenler:

Müslümanlar, Kıbrıs'ın fethi amacıyla ardı ardına 24 sefer yapmışlardı. Bu seferlerden birinde Peygamberimizin (s.a.s.), süt halası şehit olmuş ve buraya gömülmüştür. Peygamber ailesinden bir kişinin mezarının Hristiyan ülkesinde bulunması, Osmanlı devlet düşüncesine aykırı görülüyordu.

Yavuz Sultan Selim, Mısır'ı Memlûklardan aldıktan sonra (1517) halifelik, Osmanlı Devleti'ne geçmişti. Mısır Memlûkları, Kıbrıs'ın gelirlerini Mekke ve Medine halkının geçimlerine bağlamışlardı. Mısır, Osmanlılara geçtiğine göre, bu geleneğin Osmanlı Devleti tarafından sürdürülmesi dinî bir zorunluluk olarak kabul ediliyordu. Dolayısıyla Kıbrıs, Hristiyanların elinde daha fazla kalamazdı.

---

134 *Kıbrıs'ın Fethi*, s. 14
135 a.g.e., s. 27
136 a.g.e., s. 15

Ayrıca Venedik korsanları, Osmanlı hacılarını deniz yoluyla Mısır'a götüren gemilere de sürekli zarar veriyorlar, hac yolculuğunu engelliyorlardı. Bu durumlar karşısında Kıbrıs sorununun çözümlenmesinin şeriata da bağlanması için Şeyhülislâm Ebu's Suud Efendiden[137] Venediklilere savaş açılmasının şeriata uygun olduğuna dair fetva da alınmıştı.

Bu fetvanın hazırlanmasında, adanın eski bir İslâm vilayeti iken Hristiyanların eline düştüğü, medrese ve mescitlerin tahrip edildiği, İslâm dininin horlandığı, dünyanın dört yanına çirkin davranışlarını yaydıkları göz önünde bulundurulmuştu. Venediklilerle daha önce yapılan antlaşmada bu ilin de bulunmuş olması dolayısıyla o ülkeyi İslâm ülkesine kattığı takdirde şeriatın bunu engelleyeceği, İslâmların padişahının Hristiyanlarla barış yapmasının bütün Müslümanlara yararı olursa şeriata uyduğu olmazsa gerektiğinde antlaşmanın bozulmasının da şeriata uygun olduğu temel ilke olarak alınmıştı.[138]

Doğu Akdeniz'deki korsanlık olayları, Türk gemilerinin Kıbrıs açıklarından geçerken uğradığı saldırılar ve çevredeki ülkelerin teker teker fethedilip Osmanlı ili yapılması karşısında Kıbrıs'ın taşıdığı stratejik önem, daha Kütahya'da vali iken II. Selim'in kafasında iyice yer etmişti. Bu nedenle padişah olur olmaz Kıbrıs seferini başlatıp adayı fethetmek ve Doğu Akdeniz'i düşmanın tehlikeli hareketlerinden temizlemekte kesin kararlı idi.[139]

II. Selim'in bu kararında, Şam Beylerbeyliğinden getirilip Kıbrıs başkomutanlığına atanan Lala Mustafa Paşa ile Kaptan-ı deryalığa getirilen ünlü amiral Piyale Paşa da etkili olmuşlardı.[140]

---

137 Ebu's Suud Efendi: (1490-1574) yılları arasında yaşamış, Kanunî Sultan Süleyman'ın şeyhülislâmlığını yapmış, hicrî hesapla 30 yıl ilmiye sınıfının reisliğinde bulunmuş, devletin idarî, malî ve hukukî yönleriyle ilgili birçok kanunun yapılmasında hizmeti geçmiş değerli bir ilim adamıdır.

138 *Kıbrıs'ın Fethi*, s. 17-18

139 Selanikli Mustafa, *Tarih-i Selanikî*, s. 100'den naklen Gazioğlu, a.g.e., Ankara, 2000, s. 21

140 Gazioğlu, a.g.e., s. 21

Piyale Paşa komutasındaki 360 parça gemiden oluşan Osmanlı donanması[141] üç kısım hâlinde birbirinden ayrı olarak İstanbul'dan sevk edilmiştir. (27 Muharrem 978) 1 Temmuz 1570 Cumartesi günü, önce Limasol'a kısmî bir çıkartma yapılmış, Leftari Kalesi teslim olmuş ve böylece Kıbrıs'a ilk Türk bayrağı çekilmiştir. Daha sonra da (29 Muharrem 978) 3 Temmuz 1570'de donanma Larnaka'dan karaya çıkmıştır. Fetih hareketi 1 Temmuz 1570'de başlamış, 1 Ağustos 1571 tarihine kadar tam on üç ay sürmüştür. Bu tarihten sonra Osmanlı idarî teşkilatına göre düzenlenen Kıbrıs, Lefkoşa merkez olmak üzere Kıbrıs Beylerbeyliği hâlinde İstanbul'a bağlanmış; beylerbeyliğine de Muzaffer Paşa tayin edilmiştir. Kıbrıs'ın fethi sırasında toplam 50.000 Türk askeri şehit olmuştur.[142]

c) Kıbrıs'a Türk Nüfusunun Yerleştirilmesi:

Osmanlı idaresi altında Kıbrıs'ta, merkezi Lefkoşa olmak üzere salyane[143] ile idare edilen Girne, Baf ve Magosa sancaklarını içine alan bir eyalet teşkil edilmiş ve bu eyaleti kuvvetlendirmek üzere, Alaiye, İçel (Silifke),Tarsus, Sis sancakları da bu eyalete bağlanmıştır. Adaya ilk tayin edilen Osmanlı Valisi Muzaffer Paşanın yaptırmış olduğu nüfus sayımına göre, 120.000 erkek nüfus bulunduğu anlaşıldığından her birine bir altın cizye tahsis edilmiş idi. Osmanlı hâkimiyeti Kıbrıs yerli halkını Venedik devrindeki şiddetli tazyikten kurtarmış, araziye bağlı esareti kaldırmış, Hristiyanlara geniş bir mezhep muhtariyeti vermiştir. Bununla beraber 18. ve 19. asırlar içinde Kıbrıs'ta çabuk bastırılan birtakım isyan hareketleri de kaydedilmiştir. Adanın fethini müteakip, Anadolu'dan buraya hemen muhacir getirtilip, yerleştirilmeğe başlanmış idi ki bunlar zamanla yerlilerden temsil ettikleri unsurlarla beraber, Kıbrıs'ın bugünkü

---

141 Değişik kaynaklarda farklı ifadeler bulunmakla birlikte Kâtip Çelebi, 360 parçalık donanmada yer alan gemileri şöyle sıralamaktadır: 180 Kadırga, 10 Mavna, 170 Karamürsel (Tuhfetu'l-Kibar vr. 56'dan naklen, Gazioğlu, a.g.e., s. 35)

142 Alasya,a.g.e., s. 60-62, 80

143 Salyane: Tanzimat'tan evvel bir kısım memurlarla müstahdemlere senelik olarak verilen ücret yerine kullanılan bir tabirdir. (M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1983, III, 111)

enerjik ve anavatana bağlı Türk kolonisinin kökünü teşkil eylemektedir.[144] Anadolu'dan Kıbrıs'a yapılan göç ve bu konuda Padişah II. Selim'in 21 Eylül 1572'de yayınladığı göç fermanı hakkında değerli araştırmacı A. C. Gazioğlu şu bilgileri vermektedir:

1572 yılında adadaki Türk yönetimi bir sayım (tahrir) yaptırarak Kıbrıs'ın nüfusunu, meslek sahiplerini, mal ve mülk durumunu ve diğer varlıklarını saptadı. Bu önemli sayım sonunda özellikle Mesarya ile Mazoto bölgelerinde en az 76 köyün tamamıyla boşaltılmış olduğu ortaya çıktı.

Mesarya, Latin döneminde feodal derebeylerin çiftliklerinin bulunduğu; Mazoto ise zengin, varlıklı Latin ailelerin yaşadığı bir bölgeydi.

Bu sayım sonuçları, Kıbrıs'ın ikinci beylerbeyi Sinan Paşa tarafından bir raporla birlikte Padişah II. Selim'e gönderildi. Sinan Paşa, adaya yerleşim için derhâl insan gönderilmesi gerektiğini belirtmekte ve adanın savaş esnasında büyük kayıplara uğramakla beraber toprağının tarıma, meyve ağacı ve şeker kamışı yetiştirilmesine uygun olduğunu belirtmekteydi. Bu nedenle köylerde, kasabaların etrafındaki toprağın işlenip geliştirilmesi için derhâl gerekli önlemlerin alınması gerektiği vurgulanmaktaydı. Sayım sonucu ortaya çıkan nüfus durumu ve Sinan Paşanın başvurusu, İstanbul'da değerlendirilerek padişaha arz edilmişti. Adanın insan gereksinimini gören Padişah II. Selim, 21 Eylül 1572 tarihli bir fermanla, Kıbrıs'a yerleşim maksadıyla Anadolu'dan insan gönderilmesini emretti.

21 Eylül 1572 tarihli göç emri, Osmanlı Devleti'nin yeni fethedilen ve gereksinim duyulan ülkeler için uyguladığı ve "sürgün" adıyla tarihe geçen zorunlu göç geleneğine uygun olarak verilmişti. Kıbrıs için de böyle bir sürgün emri verilmiş olması ve birçok ailenin özellikle Anadolu'nun güney illerinden adaya gönderilmesi Padişah II. Selim ve hükümetinin, adanın uzun savaşlar sonucu azalan nüfusunu yeniden gereken düzeye çıkarmak, sarsılan, zarar gören ve bozulan ekonomisini canlandırmak, yaşamı yeniden harekete geçirmek

144 Darkot, Besim, *İ.A.*, VI, 675

amacına yönelikti. Nitekim, bu sürgün fermanı adanın gereksinim duyduğu çeşitli mesleklerden insanın seçilip gönderilmesini ve oraya yerleştirilmesini öngörmekteydi; bunlar arasında şu meslekler sayılıyordu: Ayakkabıcı, terzi, ipek boyacısı, imalatçı, semerci, nalbant, dülger, yapıcı ustası, debbağ, taş kesicisi, kuyucu vb.

Fermana göre, bu tür mesleklere sahip olan her on aileden biri, listesi saptanan Anadolu kasaba ve köylerinden derlenecek, bunların tüm mal varlığı ve eşyaları açık arttırma ile satılıp parası kendilerine verilecekti. Yine fermandaki hükümler çerçevesinde adaya gönderilenlerin adları ve kimliklerinin kayıt defterine işlenmesi, bu defterin bir suretinin padişahın katına diğer suretinin Kıbrıs Beylerbeyine gönderilmesi, üçüncü kopyasının da Kıbrıs'taki mahkeme (şeriyye mahkemesi) arşivinde saklanması öngörülmekteydi.[145] Bu hükmün birer sureti Karaman, İçel, Bozok (Yozgat), Alaiye (Alanya), Teke, Manavgat kadılarına verildi.[146]

Aynı müellif, Anadolu'dan Kıbrıs'a 1572 yılında göç eden ailelerin sayısının, Cengiz Orhunlu'nun "Mevkûfat Defteri" verilerine dayanarak yaptığı tespite göre 1689 olduğunu belirtir.[147] Adaya göç olayı sonraki yıllarda da devam etmiştir. 17. yüzyılın sonuna kadar Kıbrıs'a devlet eliyle gönderilip yerleştirilenlerin sayısının 30.000 kadar olduğu tahmin edilmektedir.[148]

Kıbrıs'ın fethini takiben, ada yeni bir mülkî yapıya kavuşturuldu. İdare merkezi Lefkoşa olmak üzere Kıbrıs 16 kazaya ayrılmıştı. Bu 16 kaza şunlardı; Tuzla, Limasol, Piskobu, Gilan, Evdim, Magosa, Karpas, Dağ, Değirmenlik, Baf, Kukla, Hirsofu, Lefke, Morfo, Mesarya ve Girne. Bu kazalar daha sonra nahiyelere, nahiyeler de karyelere (köy) ayrılmıştır.[149]

---

145 Gazioğlu, a.g.e., s. 100-101
146 Gazioğlu, a.g.e., s. 103
147 Gazioğlu, a.g.e., s. 107
148 Bedevî, s. 125'ten naklen Gazioğlu, a.g.e., s. 109
149 Alasya, Halil Fikret, a.g.e., s. 73; Çay, Abdülhaluk, *Kıbrıs'ta Kanlı Noel*-1963 Türk Kültürünü Araştırma Ens. Yay, 93, seri 1, sayı; a. 13, s. 11

308 yıllık Türk idaresi döneminde (1570-1878) Kıbrıs Rumları varlıklarını koruyabildikleri gibi ekonomik, kültürel ve hatta siyasî bakımdan da gelişme imkânı bulabilmişlerdir, öyle ki Kıbrıs, İngiliz idaresine geçici olarak terk edildiğinde adanın genel nüfusunun 2/3'ü Ortodoks Hristiyan olduğu gibi adanın en zengin kesimini yine bunlar oluşturmaktaydı.[150]

d) Kıbrıs'ta Eğitim-Öğretim Faaliyeti:

Osmanlı Devleti, Kıbrıs'ta hüküm sahibi olduktan sonra, Müslüman toplumun eğitim ve öğretimi ile ilgili olarak aynen diğer eyaletlerde uyguladığı sistemi uygulamıştır. Eğitim müesseseleri devletin müdahalesi dışında toplumun kendisi tarafından şahsî gayretle veya vakıflar yoluyla yürütülmüştür. Kıbrıs'taki medreseler bulunduğu yer ve kuruluş tarihi itibariyle şöyledir:

1573 Lefkoşa / Büyük Medrese
1578 Lefkoşa / Küçük Medrese
1580 Lefkoşa / Pir Paşa Medresesi
1688 Baf / Baf Medresesi
1718 Lefkoşa / Hamidiye (Arab Ahmed) Medresesi
1748 Lefkoşa / Sarayönü Medresesi
1816 Lefkoşa / İskele Medresesi
1826 Magosa / Kutup Osman Medresesi
1827 Lefkoşa / Laleli Medresesi
1829 Leymosun Medresesi - Köprülü
1875 Peristerona Medresesi

İçlerinden sadece Büyük Medrese, 1939-1940 senesine kadar yaşatılabilmiştir.

---

150 Çay, Abdülhaluk, a.g.e., göst. yer.

Ayrıca,

Lefkoşa'da Ömerye Camii Müderrisliği

Baf Kasabasında Cami-i Kebir Müderrisliği

Lefkoşa'da Bayraktar Camii Müderrisliği

Lefkoşa'da Ayasofya Camii Müderrisliği

Lefkoşa'da Haydarpaşa Camii Müderrisliği

Magosa'da Kutup Osman Camii Müderrisliği

Bu kurumlar medrese dışında eğitim-öğretim hizmetleri veren yerlerdi. Bütün bunların dışında bilhassa kız çocuklarına hizmet amacıyla tesis edilmiş ve molla hanımların yürüttüğü Kur'an okulları da bulunmakta idi.[151]

e) Kıbrıs'ta Bazı Manevi ve Kültürel Değerler

Kıbrıs, 1570 yılında Osmanlı Türkleri tarafından fethedilmiş ve 308 yıl Türk hâkimiyeti altında kalmıştır. Kıbrıs'ta Türklerin iskânından bu yana Türk kültürü kesintisiz var olmuştur. Bu dönemde kıymetli mimarî eserler inşa edilmiş ve bu yapılar, Türk kültürünün inkâr edilemez tarihî kanıtları olmuştur.

Osmanlılar, Kıbrıs'a yerleşir yerleşmez ilk önce dinî vecibelerini karşılayabilecek şekilde bazı kilise ve katedrallere İslâmlığın gerekleri olan minare, minber ve mihrap gibi unsurları ekleyerek onları camiye çevirmişler. Sonraları Osmanlı tarzına uygun olarak yeni camiler, hanlar, hamamlar, çeşmeler yaptırmışlardı.

Kıbrıs'ın kuzeyinde ve güneyinde bulunan tarihî eserler, Kıbrıs'ın zengin tarihinin günümüze kalan miraslarıdır. Bu mirasın korunması aslında tarihin korunması demektir, çünkü nerede olursa olsun bunlar insanlığın kültürel miraslarıdır.

151 Ateşin, a.g.e., s. 72-73

f) Kıbrıs'ta Türkler Tarafından İnşa Edilmiş Bazı Tarihî Yapılar:

1. Camiler

Yenicami, İplik Pazarı Camisi (1826, Muhammed Sıddık Bey tarafından yaptırıldı.), Turunçlu Camisi (1825, Seyit Mehmet Ağa tarafından yaptırıldı.), Arabahmet Camisi (1845, Arabahmet Paşa tarafından yaptırıldı.), Sarayönü Camisi (1903), Bayraktar Camisi (1820, Abdullah Paşa tarafından yaptırıldı.), Laleli Camisi (1825), Minareliköy Camisi, Piri Paşa Camisi (19. yy, Lefke), Lefke Orta Camisi (1904), Lefke Aşağı Camisi, Peristerona Köyü Camisi (18. yy), Ziya Paşa Camisi (1839, Ziya Paşa tarafından yaptırıldı.), Mehmetçik Köyü Camisi (1862), Sazlıköy Camisi, Ağa Cafer Paşa Camisi (1580 yılında Cafer Paşa tarafından yaptırıldı.), Yazıcızade Camisi (20. yy başı), Seyit Mehmet Ağa Camisi (17. yy), Hacı Ömer Camisi (1870), Mehmet Bey Camisi, Ozanköy Camisi (1799, Mesut Bey tarafından yaptırıldı.), Seyit Ahmet Ağa Camisi (1836, Ahmet Ağa tarafından yaptırıldı.), Cami-i Kebir (1748, Ahmet Ağa tarafından yaptırıldı.), Cami-i Kebir (1837, Seyit Elhac Mehmet Ağa tarafından yaptırıldı.), Ulu Cami (1830, Mestan Ağa tarafından yaptırıldı.), Cami-i Cedit (1825, Köprülü İbrahim Ağa tarafından yaptırıldı.), Arnavut Camisi (Gazi Paşa Vakfı tarafından sağlanan fon ile yapıldı.), Yalova Camisi, Musalla Tepesi Camisi.

2. Mescitler

Kanlı Mescit (1910, Lefkoşa), Akkavuk Mescidi (1902, Lefkoşa), Tabakhane Mescidi (Lefkoşa), Akkule Mescidi (1618, Gazimağosa), Hasan Ağa Mescidi (1901, Limasol)

3. Tekkeler

Mevlevî Tekkesi, Aziziye Tekkesi, Kırklar Tekkesi, Kutup Osman Tekkesi, Hala Sultan Tekkesi, Zuhurî Tekkesi, Hasan Ağa Tekkesi (1901, Limasol)

4. Hanlar

Büyük Han, Kumarcılar Hanı

5. Hamamlar

Büyük Hamamlar, Korkut Hamamı, Ömerge Hamamı, Cafer Paşa Hamamı, Kızıl Hamam, Kertikli Hamamı, Hamam-ı Cedit, Mehmet Bey Ebubekir Hamamı, Hasan Ağa Hamamı

6. Kütüphane ve Medreseler

Sultan Mahmut Kütüphanesi, Peristerona Köyü Medresesi, Mağosa Medrese Binası

7. Konutlar ve Diğer Yapılar

Kemerli Evler, Derviş Paşa Konağı, Küçük Mehmet Binaları, Liman İdare Binası

8. Zindan ve Kaleler

Namık Kemal Zindanı, Larnaka Kalesi, Baf Kalesi

9. Su Kemerleri

Arif Paşa Su Kemerleri, Ebubekir Paşa Su Kemerleri

10. Çeşmeler

Zehri Çeşme, Atatürk Meydan Çeşmesi, Mevlevî Tekke Sokağı Çeşmesi, Laleli Çeşmesi, Fuzuli Sokağı Çeşmesi, Büyük Medrese Çeşmesi, Küçük Medrese Çeşmesi, Kuru Çeşme, Selimiye Çeşmesi, Dükkânlar Önü Çeşmesi, Cafer Paşa Çeşmesi, Hasan Kavizade Hüseyin Efendi Çeşmesi, Esseyit Emin Efendi Çeşmesi, Girne Kalesi Arkası Çeşmesi, Cami-i Kebir Çeşmesi, Hacı Hamit Bey Vakıf Çeşmesi, Osmanlı Çeşmesi, Gazi Paşa Çeşmesi

Yukarıda küçük bir listesini verdiğimiz bu manevi mirastan bazıları hakkında daha geniş bilgi vermek istiyoruz.

1. Hala Sultan Türbesi:

Ümmü Haram binti Milhan'ın kabri, Larnaka şehrinin Tuzgölü kıyısındadır. Osmanlılar, Kıbrıs'ı 1570'de fethedince, Hala Sultan'ın kabrini imar etmişler ve Hala Sultan diyerek kabri üzerine Şeyh Hasan Efendi tarafından türbe inşa edilmiştir. Türbenin çevresinde, 1795'de Kıbrıs Muhassılı[152] Silahdar Kaptanbaşı Mustafa Ağa tarafından şadırvan, 1797'de tekke, 1816'da Kıbrıs Muhassılı Mehmed Emin Efendi tarafından cami yaptırılmak suretiyle küçük bir külliye teşekkül etmiştir.[153]

Hala Sultan Türbesi, İstanbul'daki Eyüp Sultan Türbesi gibi, Kıbrıs'taki İslâm varlığının en eski izini teşkil etmesi, ayrıca Hz. Peygamber'in bir yakınına ait olması sebebiyle Kıbrıs'ın fethinden itibaren adada yaşayan Müslüman Türklerin en önemli ziyaretgâhı olmuştur. I. Dünya Savaşı'na kadar buradan geçen Osmanlı gemilerince top atışı ile selamlanan türbe, padişahlar ve devlet ricali tarafından sunulan kıymetli hediyelerle donatılmıştır.[154] Bu hürmet sahabeye yapılan tazimin de ötesinde, zaman içerisinde Hala Sultan Hazretlerinin Osmanlı donanmasının piri oluverişinden kaynaklanmakta idi.[155]

1959 yılında onarım geçiren ve Kıbrıs Evkaf Dairesince içine bir kütüphane tesis edilen tekke, 1963'te Rumlar tarafından tahrip edilmiş ve bir süre askerî karargâh olarak kullanılmıştır.[156]

Hala Sultan Türbesi'nin, Türkler arasındaki değerini anlatan, -kendisi de Kıbrıslı olan- Hüseyin Mehmet Ateşin, "Kıbrıs'ta İslâmî Kimlik Davası" isimli eserinde şu bilgileri vermektedir:

Kıbrıslılar özellikle Kurban bayramının üçüncü günü ve "Namaz" dedikleri Regaip kandilinde Hala Sultan'ı topluca ziyaret etmekteydiler. Bu ziyaret bir nevi ailevî kır yemeği havasında yapılır,

---

152 Muhassıl: Devlete ait vergi ve resimleri tahsil ile mükellef olan memurlar hakkında kullanılan bir tabirdir. (Pakalın, M.Z., a.g.e, II, 569)
153 M. Baha Tanman, *DİA*, "Hala Sultan Tekkesi" mad., XV, 225
154 göst. yer.
155 Ateşin, a.g.e.,s. 43
156 *DİA*, a.g.m., XV, 225

bu arada yol üzerindeki “Kırklar” denen Müslüman akınlarında şehit düşmüş kırk şühedanın kabirlerine de uğranırdı. Hala Sultan Tekkesi’nin mutfaklarında zengin vakıf gelirlerinden karşılanmak üzere yemek pişirilip misafirlere dağıtılırdı. Yaşlılar arasında Hala Sultan Türbesi’ni yedi yıl namaz günü devamlı ziyaretin yarım hac sevabına eşit olduğu inancı hâkimdi. Ziyaretçiler arasında bu inançla yedinci ziyaretinde beyaz çarşaflara bürünmüş hanımlara rastlanırdı.”[157]

“Hala Sultan Türbesi’ni 1990 yılında gidip gezenler, buranın hâlen dinî bayramlarda Güney Kıbrıs’ta yaşayan bazı Müslümanlar tarafından ziyaret edildiğini fakat gerek tekkenin gerekse çevresiyle, bahçesinin bakımsız olduğunu belirtmişlerdir.”[158]

Donanmamıza pirlik eden Hala Sultan, bugün yabancı bir idarenin kontrolünde, sıradan turistik bir eser kimliğine indirgenmiş bulunmaktadır. Yarım bırakılmış son fetih teşebbüsünün acı bir nişanesi olarak da güney sahillerindeki kabrinde esir ve mahzun hâldedir.[159]

Hala Sultan Türbesi, diğer İslâm ülkelerince de kutsal bir yer sayılmaktadır. Gerek Türk gerekse İngiliz döneminde dış ülkelerden de buraya ziyarete gelenler vardı. Hala Sultan Türbesi’nin kutsallığı nedeniyle, Hicaz Kralı Hüseyin’in annesi 1930 yılında öldüğünde buraya gömülmüştür.”[160]

Kıbrıslı Şair Hilmi Efendinin, Hala Sultan Türbesi ile ilgili olarak düşürdüğü tarih şöyledir:

Geldik tebrik ederek söyledi Rıdvan tarih

Reşki Adnoldu bu kez Daire-i Ümmü Haram (Hicrî 1212/1797)

(Bu tarihin şairin ziyaret sırasında düşürmüş olması muhtemeldir.)

1845’de Hala Sultan Türbesi’nin hizmetkârlarından Şeyh Mehmet Şemsi, türbenin duvarına Ümmü Haram’a mahsus bir tuğra çizmiş ve altına şu satırları yazmıştır:

---

157 Ateşin, a.g.e., s. 42 (dipnot bilgisi)
158 Ateşin, a.g.e., s. 43
159 Ateşin, a.g.e., s. 43
160 Gazioğlu, a.g.e., s. 421

"Tuğranın ressamı bu kutsal yerde naçizane af dileğinde bulunmaya gelmiş, aciz kullardan Şeyh Mehmet Şemsi olup Ümmü Haram'ın huzurunda ona hizmet edenlerden biridir."

Tuğranın yanı başında aynı şeyh tarafından yazılmış bir selamlama formülü vardır. Prof. Süheyl Ünver'e göre bu formülün okunuşu şöyledir:

"Ya Hazreti Ümmü Haram binti Milhan radiyallahu anha."[161]

2. Bayraktar Camii ve Türbesi:

Kıbrıs'ın fethi esnasında başkent Lefkoşa'nın alınması, surların aşılmasına bağlıydı. Bu nedenle Lefkoşa'yı çevreleyen surlar önünde ve özellikle bu sur çemberinin doğu ve güney bölgelerinde çok çetin savaşlar oldu. Sonuçta 9 Eylül 1570 Cuma günü surlara tırmanan Türk askerlerinin bayraktarı, Kostanza Burcu'na elindeki sancağı dikmeyi başardı. Fakat aynı anda Venedikli bir düşman tarafından, bayrağı diktiği yerde şehit edildi. Şehir fethedildikten sonra Bayraktar'ın cesedi bulunmuş, şehit düştüğü yere gömülmüştür. Daha sonraları ise aynı yerde, onun mezarını içine alacak şekilde 1754 yılında Vali Hasan Sadık Ağa tarafından bir türbe ve cami inşa edilmiş, adına da Bayraktar Camisi denilmiştir.

Bayraktar Camii, adadaki Türk halkı tarafından, Larnaka'daki Hala Sultan Türbesi'nden sonra en çok ziyaret edilen yerlerden biri olmuştur. Kıbrıs'ta Rumların Türklere saldırdığı ve Bayraktar Camisini de yağma ettikleri 1960'lı yıllara kadar, adanın her tarafından gelen birçok Türk, Bayraktar'ın türbesini de ziyaret edip, bu kahraman Türk askerinin huzurunda saygıyla eğilmekte, ona Fatiha okuyup tüm şehitlerimiz için dua etmekteydi. 1940 ve 1950'li yıllarda Lefkoşa'daki Türk ilk ve orta dereceli okulların, her cuma bir grup öğretmen ve öğrenci ile Bayraktar'a ziyarette bulundukları bilinmektedir. Böylece Bayraktar Camii ve türbesi uzun yıllar Kıbrıs Türk halkının iman ve inanç dünyasının, gurur ve heyecanının tazelendiği, yenilendiği bir ziyaret yeri olarak varlığını sürdürmüştür.

161 Gazioğlu, a.g.e., s. 422

Ne yazık ki 1963 Rum saldırılarından sonra Kıbrıslı Türklerin gözünde dinî ve millî kıymeti çok yüksek olan bu tarihî eser, ikiye bölünen Lefkoşa'nın Rum kesiminde kalmıştır.

Önce önündeki meydanın adı değiştirilen Bayraktar Camii ve türbesi, 8-10 yıl sonra da birkaç kez Rum saldırılarına uğramış, içindeki kutsal eşya ve tarihî eserler de yağma edilmiştir. Bunlar arasında, Bayraktar'ın şehit edildiğinde elinde taşıdığı sancak cami içindeki türbenin bulunduğu bölümde yıllarca muhafaza edilmişken, 1960'lardaki Rum saldırıları sonrasında, caminin diğer eşyalarıyla birlikte bu sancağın da izi bulunamamıştır. 1974'de daha da tahrip edilen cami, 1990 yılında Rum yönetimince, bu ayıbı gizlemek ve yabancıların gözü önündeki bu tarihî yapıyı harap etmiş ve harap durumda bırakmış olmanın suçunu örtbas etmek için alelacele ve gelişigüzel bir onarımdan geçirilmiştir.

Bayraktar Türbesi'nin üzerindeki kitabe, hicrî 1170 tarihini taşımakta olup şu satırları içermektedir:

Hazreti Vali-i Kıbrıs Hasan Ağay-ı Şefik
Kıldı hayrata muvaffak ânı Barî her bâr
Mescid ve türbe ve hasaneler edüp bina
Eyledi validesin ruhun iysar
Fatiha ihsan ede arif, okuyan tarihin
Ki oldu mamur becâ dairesi Bayraktar[162]

3. Mevlevî Tekkesi:

Kıbrıs'ta Mevlevî Tekkesi'nin kuruluşu, kendisi de bir Mevlevî olduğu bilinen Lala Mustafa Paşaya atfedilir. (1002/1593)[163] Lefkoşa'da Mevlevî tarikatının kutsal bir yeri olarak yüzlerce yıl ayin ve ibadet merkezi olarak kullanılmış, 1963 yılında müzeye dönüştürülmüştür. Bu tekke, Emine Sultan'ın bağışladığı arazi üzerinde, 17. yüzyıl başlarında inşa edilmiştir. Lefkoşa'daki Girne kapısı yanında Atatürk Meydanına doğru giden cadde üzerinde bulunan tek katlı, kubbelerle örtülü kısmı taştan yapılmış olan bu tarihî bina-

162 Gazioğlu, a.g.e., s. 403-405 (özetle); Alasya, H.F., a.g.e., s. 186
163 Ateşin, a.g.e., s. 74

nın, özellikle burada düzenlenen Mevlevî ayinleri nedeniyle yüzlerce yıl hayli ilgi topladığı bilinmektedir. Mevlevî dervişlerinin, bu tekkenin semahanesinde, yılın belirli günlerinde düzenledikleri geleneksel zikir ibadetleri, 1950'li yılların başlarına kadar devam etmiştir.

1963 yılından itibaren, Lefkoşa Etnografya Müzesi olarak kullanılan Mevlevî Tekkesi'nde Osmanlı mezar taşları, Türk döneminin tarihine ışık tutan şeriyye sicilleri, Mevlevî dervişlerinin giysileri, müzik aletleri, yine Türk dönemine ait fermanlar, beratlar, halılar ve Lala Mustafa Paşanın Bayraktar Camii'ndeki Kur'an-ı Kerim'i ile daha başka etnografik değeri olan eserler sergilenmektedir.[164]

4. Kutup Osman Efendi Tekkesi:

Magosa'da Akkule kapısı karşısındaki eski Türk mezarlığının güneye doğru uzanan bölümünde ve bugünkü Namık kemal Lisesinin bahçesi içinde kalan bir ziyaret yeridir.

Kutup Osman Fazlullah Efendi, Bulgaristan'ın Şumnu kasabasında doğmuş, 17 yaşında ilim öğrenmek maksadıyla Edirne'ye, oradan da İstanbul'a giderek Zakirzade Şeyh Abdullah Efendiden özel dersler almış, Padişah IV. Mehmed zamanında sarayda vaizlik ve imamlık yapmış bir din adamıdır. Halvetiye tarikatı mensuplarındandır. 1690 yılında Magosa'ya sürgün edilmiş ve bir yıl sonra da Magosa'da vefat etmiştir. Kutup Osman'la ilgili olarak Lefkoşa Mevlevî Tekkesi dervişlerinden Hafız Seyyid Feyzullah Dedenin yazdığı ahşap türbe yazıtında bu bilgilere yer verilmektedir. Bu yazıt, hâlen Magosa'da limanın giriş kısmındaki Canbulat Paşa Müzesi'nde bulunmaktadır.[165]

Kutup Osman Efendinin türbesi ve yanındaki cami 1824 senesinde, kendisi de Halvetî olan Kıbrıs Muhassılı Seyyid Mehmet Ağa tarafından, yaptırılarak ebedîleştirilmiştir. Kutup Osman vefat ettiği zaman müridi İsmail Hakkı şu mersiyeyi yazmıştır:

---

164 Gazioğlu, a.g.e., s. 416-417
165 Gazioğlu, a.g.e., s. 415; Alasya, H.F., a.g.e., s. 204-205

Bülbül-ü hoş lehçe-i gülzar-ı mana yani şeyh
Bulmadı âhar bu fânide bekadan rayiha
Kudsiyan-ı pak-dîl hakkı el açup dediler
Ruhu pakiçün azizin okuyalım fatiha[166]

5. Ömerge / Ömeriye Camii:

Bu yapı, 1571'de camiye çevrilen Augustion Kilisesi'dir.[167] Rivayete göre, Hz. Muaviye'nin Kıbrıs'ı İslâm'a kazandırdığı seferde Lefkoşa'ya geldiği vakit bu mekânda namaz kıldığı ve mescit olarak bir yer yaptırdığı söylenir. Cami bilahare bu mescidin yeri üzerine yapılmış olsa gerek. Nitekim Lala Mustafa Paşanın Ömerye vakfiyesinin başında kendi nefsi için, Ebu Süfyan oğlu Muaviye'nin namaz kıldığı kiliseyi de mescit ve mabet yaptığını kaydeder. 1963'ten öncesinde bilhassa Müslüman hanımların sık sık ziyaretlerde bulunup haftalık zikir meclisleri tertip ettikleri iki şerefeli bir camidir.[168]

6. Kırklar Tekkesi:

Lefkoşa'nın on kilometre kadar doğusunda, Timbo köyü yakınlarındaki Kırklar Tekkesi, bir mescit ve kırk dervişin mezarları ile tekke odalarından oluşmaktadır. Mescidin 1816 yılında yapıldığı bilinmektedir. Bugün tamamen harap durumdadır. Bu tekke, Nakşibendî tarikatına ait bir ziyaret yeri idi ve bu tarikata bağlı, şeyhler ve dervişler tarafından yönetilmekteydi. Kırklar Tekkesi, son olarak 1960'lı yıllarda tamamen yıkılıncaya kadar uzun yıllar hem Müslüman hem de Hristiyan halkın teveccüh gösterdiği bir ziyaret yeri olmuştur.

Kıbrıs'taki türbelere ilgi duyan ve adada görevli olduğu yıllarda bu yerleri ziyaret ederek incelemiş bulunan Sir Harry Luke, kitabında Kırklar Tekkesi hakkında da gözlem ve incelemelerine dayalı bilgilere yer vermiştir. Luke, uzun bir süreden beri Kırklar Tekkesi'nin her iki dine mensup Kıbrıslılarca kutsal bir yer olarak kabul ve dinî günlerde her iki toplumca da ziyaret edildiğini yazmaktadır.[169]

---

166 Alasya, H.F., a.g.e., göst. yer.
167 Alasya, H.F.., a.g.e., s. 195
168 Ateşin, a.g.e., s. 78
169 Luke, Sir Harry, Cyprus- A Portrait And Appreciation (London, 1957) s. 142'den naklen Gazioğlu, a.g.e.,s. 414

7. Lala Mustafa Paşa Camii:

Eski St. Nicholas Kilisesi'dir. 14. yüzyılın ilk yıllarında inşa edilmiştir. Lusignan kralları bunun içinde Kudüs krallığı tacını giymişlerdi. Ayasofya'nın içinde Lusignan Kralı II. James ve oğlu III. James gömülüdür.

Magosa metropoliti olan Guy d'lbeline 1298'de bu yapıyı inşa ettirmek için para toplamıştı ve 1312'de ikmal edilmiştir. 1571'de Sinan Paşa bunu camiye tahvil ettirmiştir.[170]

8. Selimiye Camii:

1217–1249 tarihleri arasında Başkiskopos Estorge de Montaıgu tarafından yaptırılmaya başlanmıştır. 1248'de Haçlı seferlerine iştirak eden Fransa Kralı Luis tarafından inşaat devam ettirilmiştir. 1319'da Başpiskopos Giovanni Del Conte da yine devam etmiş, 5 Kasım 1326'da inşaat tamamlanmıştır. Avluya bakan kapılar ve sütunlar çok güzel ve zengin bir şekilde süslenmiştir. Gotik mimarîsinin güzel bir eseridir. Fakat 1373 Ceneviz işgali bu serveti yağmaya uğratmıştır. 1491 ile 1547'de meydana gelen zelzeleler, Ayasofya'yı o kadar harap bir hâle getirmiş ki artık burada ibadet edilemiyordu. Lakin Türklerin 1570'de şehrin kapılarına geldikleri zaman, Baf Metropoliti Franceso Contraini halkı müdafaa etmek için son vaaz ve ayinini yapmıştı. 9 Eylül 1570'de Lefkoşa fethedilmiş ve St. Sofia Kilisesi, Ayasofya Camii'ne çevrilerek iki minare, minber ve mihrap ilave edilerek tamir edilmiştir. Şimdiki adı Selimiye'dir.

Doğudaki kapıda Sultan Abdülaziz'in tuğrası ile şu kitabe vardır:

O hakan-ı cihan Abdülazizi
İmamu'l-müslimîn etmiştir Allah
Diyanette kemalât ve hünerde
Selâtinin güzindir agâh
Serîr-i saltanat görmedi asla
Bu rütbe hayra sâî bir şehinşah
Serapa milkini etmekte mamur

170 Alasya, a.g.e., s. 205

Ezan cümle delili bu namazgâh
Bütün ervah-ı ecdâd-ı izamı
Bu hayrat ile de olursa şad her gâh
Cemaatle bir Camii müslimîni
Dua-ı hayra mecbur etti Allah
Nazif Paşa kulu da bitteviye
Çalıştı hizmeti tamire beş mah
Hitamın edince Hak müyesser
Ana şu beyti tarih oldu dillah
Ayasofya denilen Camii
Mücedded gibi imar eyledi şah
(1292 h.)[171]

9. Canbulat Türbesi:

Osmanlıların Gazimağosa'yı fethi sırasında şiddetli çarpışmaların olduğu sırada savaşırken, bir kılıç darbesi ile başı kesilmiş ve halk arasında başını kolunun altına alarak çarpışmaya devam ettiği şeklinde bir efsane yayılan Canbulat'ın şehit düştüğü yerde şu anda türbesi bulunmakla birlikte etnografik ve arkeolojik eserler de sergilenmektedir.[172]

10. Hazreti Ömer Türbesi:

Kıbrıs'ta Müslümanlar tarafından sıkça ziyaret edilen bir türbe vardır ki o da Hz. Ömer Türbesi ve Mescidi olarak bilinen yerdir. Girne'nin 6 km. doğusunda ve deniz kenarında kayalık ve çıplak bir araziye inşa edilmiş sessiz ve sakin bir yerdir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sahabîsi ikinci halife Hz. Ömer bin Hattab ile sadece isim benzerliği olan bu türbe, rivayete göre milattan sonra 7. yüzyılda Muaviye'nin ordusunun Girne sahiline yaptıkları akınlar sırasında, Ömer isminde bir deniz komutanının ve altı arkadaşının şehit düştükleri ve

171 Alasya, H.F., a.g.e., 197-199 (Bizim 6 Haziran 2001 tarihinde yaptığımız ziyarette caminin bir bölümünde namaz kılınmakla birlikte yine bir tamir çalışması yapılıyordu. A.Ç.)
172 http://www.trncpio.net/turkce/dosyalar/Kibristaki%20turk%20eserleri.htm

orada bir mağaraya gömüldükleri yerdir. Daha sonra burası bir ziyaretgâh olarak kabul edilmiştir. 1974 Barış Harekâtından sonra Hala Sultan Türbesi, Güney Kıbrıs'ta kalıp Müslümanlar tarafından ziyaret edilemeyince Hz. Ömer Türbesi olarak bilinen bu türbe sıkça ziyaret edilir olmuştur.

11. Arap Ahmet Camisi:

Lefkoşa'nın tarihî özelliğini koruyabilmiş tek bölgesi olan Arap Ahmet Mahallesi'nde yer alır. Cami, tarihî güzelliklerin fazla olduğu bölgeye hâkim durumdadır. Fetihte bulunan ve Kıbrıs'ta valilik yapmış olan Arap Ahmet Paşa tarafından 17. yüzyıl başlarında yaptırılmıştır. Bahçesinde dönemin bazı önemli kişilerine ait mezarlar bulunur.

12. Büyük Han:

Lefkoşa Suriçi'nin eskiyi yaşatan havası içerisinde muhteşem bir yapıdır. 1572'de Kıbrıs'ın ilk beylerbeyi Muzaffer Paşa tarafından yaptırılmış. Lefkoşa'nın en önemli Türk devri yapıtlarından olup, adada inşa edilen ilk Türk mimarî eseridir. Yapı, İngilizler tarafından 1878'den 1893 yılına kadar hapishane olarak kullanılmıştır. Büyük Han, restorasyonunun tamamlanmasının ardından 2002 yılında bu kez kültür sanat merkezi olarak halkın hizmetine sunulmuştur.

13. Derviş Paşa Konağı (Etnografya Müzesi):

19. yüzyılda yapılmış bu iki katlı konağın sahibi Kıbrıs'ta ilk Türkçe gazetelerden olan "Zaman" gazetesini yayınlayan Derviş Paşadır. Konak, Lefkoşa surları içinde tarihî dokusunu yoğun biçimde koruyan Arap Ahmet Mahallesi'nde bulunmaktadır. İki giriş kapısı olan konağın esas giriş kapısı üzerinde hicrî 1219 (miladi 1807) tarihi okunmaktadır. Konak iki katlı olup alt katı taştan, üst katı ise kerpiçten inşa edilmiştir. Sonradan ilave edildiği belli olan başodanın süslemeli tavanında 1869 tarihi okunmaktadır. Konak "L" planlı olup, geniş bir iç avlusu vardır. Alt kat odaları, iç bahçeyi çevreleyen revaklı galerilere açılmaktadır. Üst kata avludaki haznenin üzerine oturan ahşap bir merdivenle çıkılmakta ve odalar kapalı bir sofaya açılmaktadır. 1978-1988

yılları arasında yapılan restorasyon çalışmaları sonucunda, konağın kütüphane, kültür merkezi veya eski eserler ve müzeler dairesi olarak düzenlenmesi uygun görülmüştür. Bir bölümü başoda, gelin odası, yatak odası, yemek odası ve tezgâh odası olarak düzenlenen konağın bir bölümünde de günlük yaşantıda kullanılan eşyalar sergilenmektedir. Teşhir ve tanzimi "müze - ev" olarak tamamlanan konak 21 Mart 1988 tarihinde Etnografya Müzesi olarak ziyarete açılmıştır.[173]

173 http://www.ot-kktc.8m.net/Kibriste%20nereye%20gidilmeli.

SONUÇ

Bu küçük araştırmanın vardığı sonucu özetlersek; Kıbrıs; coğrafi olarak, dünyada stratejik önemi olan bir noktada bulunmaktadır. Bu önemli konumu bilindiği için tarih boyunca bölgede hâkim olan bütün medeniyetlerin uğrak yeri olmuş, bunun neticesi olarak da o medeniyetlere ait birçok tarihî ve kültürel mirasa ev sahipliği yapmaktadır. 308 yıl (1570-1878 yılları arasında) fiilen Türk idaresinde bulunduğu sırada, Kıbrıs'ta büyük hizmetler yapılmıştır. Bu hizmetler incelendiğinde şu gerçek ortaya çıkmaktadır ki ecdadımızın hizmet anlayışı, "Allah'ın rızasını esas alan insan merkezli bir hizmet anlayışı" üzerine kurulmuştur. Hangi durum ve şartlarda olursa olsun, idaresi altında bulunan insanların mutluluğunu amaçlamıştır. Hemen her hizmet sektöründe sayısız vakıflar yapılıp vakfiyeler tesis edilerek bu üstün hizmetler ifa edilmeye çalışılmıştır. Hatta bugün bile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ndeki din hizmetlerinin büyük bir kısmı, vakıflar aracılığıyla yürütülmektedir. Burada vakıf ve vakfiye anlayışının ne anlam ifade ettiğini kısaca belirterek, ecdadımızın hizmet anlayışına tekrar vurgu yapmak istiyorum.

Vakıf ve vakfiyelerle ilgili terminoloji ve hükümleri inceleyen Ömer Hilmi Efendi, "İthafu'l-Ahlâf fi Ahkâmi'l-Evkaf" isimli eserinde vakfı şöyle tarif eder: "Vakıf, menfaati ibadullaha ait olur vechile bir aynı, Cenab-ı Hakkın mülkü olmak üzere temlik ve temellükten mahpus ve memnu kılmaktır."[174] Günümüz diliyle ifade

174 Ömer Hilmi Efendi, "*İthâfu'l-Ahlâf fi Ahkâmi'l-Evkaf*", Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1977, s. 13

edilecek olursa, "Bir mülkün menfaatini/getirdiği faydayı tüm insanlara tahsis edip; aslını Allah'ın mülkü hükmünde olmak üzere, başkasının mülk edinmesi veya edindirilmesinden alıkoymaktır." Burada mal, vakfedenin mülkiyetinden çıkar ve Allah'ın mülkü hâline gelir. "Allah'ın mülkü" ifadesiyle kastedilen, Allah'ın yarattığı tüm insanların / toplumun malı demektir. Böyle bir malın yönetimi artık vakıfnamedeki şartlara ve genel esaslara göre olur.[175] Vakıf, dünyada insanlara ihsan (iyilik) ve ikram etmek, ahirette de sevab kazanmak gayesiyle kurulur.

İslâm medeniyetinin en temel müesseselerinden biri olan vakıf müessesesi, Kıbrıs'ta da en mükemmel şekliyle uygulamaya geçmiş; Müslüman olan ve olmayan şeklinde insanlar arasında hiçbir ayrıma girmeden, sadece insan olması sebebiyle tüm halka hizmet vermiş ve tarihe eskimez miraslar bırakmıştır. İstanbul nasıl bir "Vakıf Şehir" ise Kıbrıs da bir "Vakıf Ada" dır.

Kıbrıs'taki tarihî mirasımıza ne kadar önem verip sahip çıkabildiğimiz, neslimize bu değerlerimizi ne derece anlatıp kendi değer yargıları konusunda onları yetiştirebildiğimiz cevaplandırılması gereken önemli bir soru olarak karşımızda durmaktadır.

Bu küçük çalışmamızın kendi iç dünyamızda bir bilinç uyanmasına katkı sağlayacağı ümidiyle…

---

175 İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, Mısır, 1316/1898, V, 40; el-Kubeysî, Ahkâmü'l-Vakf, Bağdat, 1977, I, 75–78)

KAYNAKÇA

- Ahmed Muhtar el-Ibadî, Dr. Seyyid Abdülaziz Salim,
* Târihu'l-Bahriyyei'l-İslâmiyye fî Havzı'l-Bahri'l-Ebyaz el-Mütevassıd, Cüz 1, Beyrut, 1972
- Ahmet Naim, Kâmil Miras,
* Tecrid-i Sarih Tercümesi, Ankara, 1966
- Alasya, Halil Fikret,
* Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'da Türk Eserleri, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, İkinci baskı, Ankara, 1977
* Tarihte Kıbrıs, Türk Kültürü Derneği Merkezi Yayınları, Ankara, Basım yeri: Ulus Ofset Tesisleri, Lefkoşa, KKTC
- Algül, Hüseyin,
* Hala Sultan Ümmü Haram Binti Milhan, Nil Yayınları, İstanbul, 1985
* Ana Britannica, Hürriyet Yayınları, İstanbul, (1986-1994)
- Ateşin, Hüseyin Mehmet, Kıbrıs'ta İslâmî Kimlik Davası, Marifet Yayınları, İstanbul
- Ayhün, Ahmet E.,
* İslâm'ın İlk Yıllarından Emevilerin Sonuna Kadar Deniz Seferleri, İstanbul, 1989 Basılmamış yüksek lisans tezi
- Aynî, Bedreddin Ebu Muhammed Mahmud bin Ahmed,
* Umdetü'l-Kari Şerhu Sahîhi'l-Buhârî (thk. Sıtkı Cemil Attar), Beyrut, 1998
- Baktır, Mustafa,
* Suffe Ashabı, İstanbul, 1984
- Belâzûrî, Ahmed bin Yahya bi Câbir bin Dâvud,
* Fütûhu'l-Büldân (thk. Dr. Selahaddin Müncid. Birinci kısım, Kahire, 1956
* Fütûhu'l-Büldan, (trc. Mustafa Fayda), Ankara, 1987
- Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed bin İsmail (256/869)
* el-Câmiu's-Sahih (Çağrı yay. İstanbul, 1982)

* et-Târîhu's-Sağîr, Dâru'l-Va'yi-Mektebetü Dâri't-Türâs, (thk. Mahmud İbrahim Zâyid), 1397/1977, Halep-Kahire
- Çay, Abdülhaluk,
* Kıbrıs'ta Kanlı Noel, 1963 Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 93, seri: 1, sayı: a.13,
* Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Komisyon)
- Ebû Bekir el-Cessas, Ahmed bin Ali er-Râzî,
*Ahkâmu'l-Kur'an,(thk. Mumhammed Sadık el-Kahâvî),
Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1405
- Ebû Dâvud, Süleyman bin Eş'as es-Sicistânî,
*Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1982
- Ebu'l-Fidâ İsmail bin Ömer bin Kesir el-Kuraşî,
*el-Bidâye ve'n-Nihâye, Mektebetü'l-Meârif, Beyrut, tsz.
- Ebû Nuaym el-İsfehânî,
* Hilyetü'l-Evliya, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut, 1405
- Ebû Hâtim Muhammed bin İdris Ebû Muhammed er-Râzî,
* el-Cerhu ve't-Ta'dîl, Dâru İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1271/1952
- Ebu's-Suud, Muhammed bin Muhammed,
* İrşâdu Akli's-Selîm ilâ Mezâya el-Kur'âni'l-Kerîm, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, trs.
- Erşibald, Lewis,
* el-Kuvva ve'l-Bahriyye ve't-Ticâriyye fî Bahri'l-Mutavassıt (Arap. Terc. Muhammed İsa), Kâhire, 1960
- Gazioğlu, Ahmet C.,
* Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878) 308 Yıllık Türk Dönemine Yeni Bir Bakış, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CEYREP), Lefkoşa, 2. Baskı, Aralık, 2000
* Gelişim Hachette, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1983
- Gürsoy, Cevat R.,
* "Kıbrıs'ın Coğrafî Konumu", Kıbrıs ve Türkler, Ankara, 1964
- Fehme Hasan,
*Kıbrıs Rehberi, Lefkoşa, trs.

- Hüseyin Metin,
* Kıbrıs Tarihine Toplu Bir Bakış, Halkın Sesi Basımevi, Lefkoşa, Kıbrıs, 1959 (Kıbrıs Müftülüğü Müsevvitliği Kütüphanesi, Lefkoşa)
- Hitti Philip,
* Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi, (trc. Salih Tuğ), İstanbul, 1989
* Kıbrıs'ın Fethi, Hazırlayan: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Ankara,1986
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf Bin Abdillah Muhammed,
* el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashab (-el-İsâbe kenarında-)
- İbnu'l-Esir, İzzüddin Ebi'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezerî,
*el-Kâmil fi't-Târih, Beyrut, 1965
- İbn Hacer el-Askalânî,- Şehabuddin Ebi'l-Fazl Ahmed bin Ali
* el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe, Beyrut, 1328
*Fethu'l-Bari Dâru İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, 2. Baskı, 1402, Beyrut
- İbn Hıbbân,
* Sahihu İbn Hıbbân bi Tertibi İbn Belbân, thk. Şuayb el-Arnaud 3. Baskı 1418/1997
- İbnü'l-Hümâm, Muhammed bin Abdu'l-Vâhid bin Abdülhamid,
* Fethu'l-Kadîr, Mısır, 1316/1898
- İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhammed bin Yezid el-Kazvînî (276/888)
* Sünen, (thk.M.F. Abdülbâkî,1395/1975, Beyrut
- İbn Manzur,
* Lisânu'l-Arab, Dâru's-sadr, Beyrut, trs.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillah Muhammed
* et-Tabakatü'l-Kübra, (nşr. İhsan Abbas),Beyrut, 1388/1968; başka bir baskısı:Beyrut, 1960; başka bir baskı, Dâru Sâdır, Beyrut, tsz.
*İslâm Ansiklopedisi, (MEB), İstanbul, 1993, Komisyon
*Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, İstanbul,1992
- Köksal, M. Asım,
İslâm Tarihi, İstanbul, 1976
- el-Kubeysî,
* Ahkâmü'l-Vakf, Bağdat, 1977

- Malik bin Enes,
* el- Muvatta, Beyrut, 1406/1985
- Mevdûdî, Ebu'l- Alâ,
*Hz. Peygamber'in Hayatı, Trc. Ahmed Asrar, İstanbul, 1985
- Hamidullah Muhammed,
* İslâm Peygamberi, İstanbul, 1980
* Hz. Peygamber'in Savaşları, (trc. Salih Tuğ) İstanbul, 1981
- Muhammed es-Savvaf,
* Devletler ve Milletlerin Yıkılışında Günahların Rolü (trc. Ramazan Nazlı), İstanbul, Emin Yayın Dağıtım, 1987
- Müslim, Ebu'l Huseyn Müslim bin Haccac el-Kuşeyrî (261/874)
*el-Câmiu's-Sahih (thk. M.Fb Abdülbâkî, Mısır, 1955)
- Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed bin Şuayb, (303/916)
* Sünen, Çağrı Yay. İstanbul, 1981
- Nevevî, Ebû Zekeriyya Yahya bin Şerâfuddin,
* el-Minhâc Şerhu Sahihi Müslim bin Haccac, (Thk. Halil Me'mun Şiyhâ, Dâru'l-mârife, Beyrut, 1994/1414
- Ömer Hilmi Efendi,
* İthâu'l-Ahlâf fî Ahkâmi'l-Evkâf,Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1977
* Sahabîler Ansiklopedisi (Komisyon), İstanbul, 1998
- Tirmizi, Ebû İsa Muhammed bin İsa (279/892),
*Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1982
- Sandıkçı Kemal
* İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadis, Ankara, 1991
- Sofuoğlu Mehmet
*Sahihi Müslim ve Tercümesi
- Süheylî,
*er-Ravdu'l-Unf fî Tefsîri Sîreti'n-Neberviyye li İbni Hişâm, Dâru'l-fikir, Beyrut, 1409/1989

- Taberî, Ebû Câfer Muhammed bin Cerir.,
*Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk, Dâru'l-Kütüb'il-İlmiyye, Birinci Bas., Beyrut, 1407
* Türkçe Sözlük, TDK, Ankara, 1998
- ez-Zehebî, Şemsüddin Muhammed bin Ahmed,
* el-Muktenâ fî Serdi'l-Künâ, (thk. Muhammed Salih Abdilaziz el-Murad), Matbaatu'l-Câmiati'l-İslâmiyye, 1408, el-Medînetü'l-Münevvere
* Siyerü A'lâmü'n-Nübelâ, (thk. Şuayb el-Arnaûd), 3. Bas. Beyrut, 1405/1985
http://www.trncpio.net/turkce/dosyalar/Kibristaki%20turk%20
http://www.turan.tc/Kktc/kibris2.htm